

Bir Saraylı Hanım Sultan: Hurrem

A Royal Hanım Sultan: Hurrem

Doğan Gün *

ÖZ: Araştırmacılar günümüze kadar Hurrem'in mirasını tanımlamak için uğraşmalarına rağmen, onun büyük oranda Avrupa muhayyilesinin bir ürünü olduğunu çoğu zaman göz ardı etmektedirler. Onun hakkında bildiklerimizin çoğu, o döneme ait birtakım ikinci el izahlara ve çok sayıda uzman veya amatör tarihçinin, oyun yazarının ve hatta Hurrem ile ilgili Batı algısını şekillendirmiş olan diğer yazarların yeniden ürettikleri tasavvurlarına dayalıdır. Bu çalışmada, genel anlatılardan ziyade elimizdeki veriler ışığında; Hurrem Sultan henüz valide sultan olamadan, daha sıradan bir harem kadını iken, birçok mülke nasıl sahip olduğu konusu irdelenmiş ve çok sayıda hayır tesisi inşa ettirmesine yol açan etmenler üzerinde durularak, onun aslında anlatıldığı aksine fettan olmadığı, inançlı bir hayırsever ve tutkulu bir âşık olduğu vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Hurrem, Kanunî, Roxolana, Âşık, Hayırsever, Hanım Sultan.

Abstract: Although the researchers try to understand the heritage of Hurrem until today, they neglect most of the time the fact that she was mostly a product of the European culture. Most of the information about her is based on some secondary explanations belonging to that period, and many amateur and expert historians' and play writers' and even many other writers' pictures reproduced in that era. Some of the writers formed the perception of Hurrem in the west. This study examines how Hurrem Sultan became the owner of the many estates before she became the Valide Sultan, as she was an ordinary woman in the Harem and the reasons leading her to produce many charity Works. The article is based on the present evidence instead of general accounts. The article also stresses that instead of what is told of her she was not an enticing woman but she was a believer and charity lover, and passionate lover.

Keywords: Hurrem, Soulaïman the lawgiver, Roxolana, Lover, Charitable, Hanım Sultan.

Giriş: Osmanlı Saray Kadınlarına Kısa Bir Bakış

Yakın zamana kadar Osmanlı saray kadınları, haklarında olumsuz yargılar oluşturan kimi yazarlardan çok çekmişti. Bu dönemde kadını şeytanlaştıran genel yaklaşımdan, saray kadınları da nasibini almıştı. Onlara göre sultanın haremde yaşayan kadınlar, imparatorluğun çöküşüne yol açan birçok etmen arasında sayılıyordu. Osmanlı yazarları padişah ailesi kadınlarından, aslında herhangi bir kadından söz ederken bile genellikle oldukça ihtiyatlı davranırlardı. Fakat dönemin politik düşünürlerinin birçoğu, kadınların nüfuzunu, imparatorluğun karşı karşıya olduğu çeşitli ekonomik, askeri ve politik sorunların baş nedenlerinden biri olarak görüyordu. 1599'da Şeyhülislam Sunullah Efendi, hükümetteki suistimalleri sayıp döken bir halk duyurusuna, kadınların hükümet üzerindeki nüfuzunu katacak kadar cesur davranmıştı. Hasan Kafi el-Aksari, 16. yüzyılın sonlarına doğru yazdığı bir reform risalesinde, ilkeli ve etkili hükümet biçimi olarak gördüğü kadının dışlandığı eski düzene geri dönülmesini teşvik ediyordu. Ona göre, "kadınlara itibar edilmesi ve tavsiyelerinin dinlenmesi" son zamanlarda hükümette görülen zararlı eğilimlerin önde gelenlerinden biri olarak sayılıyordu.¹ Meydana gelen dönüşümler, bu derece basit bir yükseliş ve çöküş modeliyle açıklanamayacak kadar karmaşıktır. Osmanlı kadınlarını tanımak ve Osmanlı tarihinde ne tür etkileri olduğunu anlamak için arşivleri dikkatle inceleyip, irdelikçe; bulunanlar hep Osmanlı kadınlarının lehinedir. Onların toplumsal yerlerini, bir anlamda Osmanlı Devlet anlayışında ulaştıkları değer ve işlevler gösteriyor.

* Dr. Öğr. Üyesi, Mersin Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, tarihcidogangun@gmail.com

¹ Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, (Çev. Ayşe Berktaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5.basım, İstanbul 2010, s. 249.

Saraylı kadınlar, tıpkı imparatorluk ailesi mensubu erkekleri gibi siyasetle uğraşmış; maiyetleriyle padişah gibi hareket etmiş, diplomatik yazışmaları yürütmüş, imparatorluğun farklı köşelerine sık sık ziyaretlerde bulunarak, iktidarlarına destek olmuşlardır.² Mesela, I. Murat'ın kızı Nefize Sultan, Osmanlı ve Karaman orduları arasında aracılık yapmıştır. II. Bayezit'in kız kardeşinin, Memlûk Sultanı Kansu'ya gönderilen heyette yer aldığı görülmüştür. Hurrem Sultan ve kızı Mihrimah, Polonya Kralı ile mektuplaşmış ve daha sonra haremde önde gelen diğer kadınları, devlet işlerinde söz sahibi olmuşlardır.³

Osmanlı seçkin sınıfının kadınları, “hayır işi” olarak kütüphane,⁴ külliye, medrese,⁵ şifahane, türbe, çeşme, cami, han, imaret ve hisarlar yaptırarak Osmanlı mimarisine şevkle hamilik etmişler ve bu yolla isimlerini yaşatmışlardır. Padişahlar ise valideleri, kadınları, kızları ve kız kardeşlerinin yaptırdığı eserlerin bekası için ferman ve temliknameler çıkararak vakıfların ve kişilerin hukukunun korunmasını sağlamışlardır. Saray kadınlarına verilen temliknameler içinde baş sırayı Esmâ Sultan alır. Daha sonra dikkat çekici isimler olarak Hurrem ve Emetullah Gülnuş Sultan gelmektedir.⁶ Hayatlarına ilişkin bilgi edinebildiğimiz bu kadınlar, yapıp ettikleriyle geçmişten bugüne ulaşarak, zihnimize bir algı oluşmasına katkıda bulunuyorlar.

Bireysel hayır işlerinin Osmanlı uygarlığının yaşayıp gelişmesinde, hayati bir rolünün olduğu herkesçe malumdur. Yoksullar için yapılan kurumlar -imaretler, hanlar, vb.- huzursuz kitlelerin oluşturduğu kent yoksulları sorununu hafifletiyordu. 16. ve 17. yüzyıllarda hanedan kadınlarına ihsan edilen muazzam servetin hayır işlerinde kullanılma olanaklarının genişletilmesi, yönetici elit kadınların servetlerini ahali yararına kullanmaya teşvik niyeti de taşımaktaydı. Hanedan ailesi kadınlarının hayır işleri için vakıflar kurması ve kişisel hayır işleri yapması sadece onların kendi inançlarına bağlılık ve eli açıklıklarını değil tüm hanedanın benzer bir görüntüye sahip olduğunu herkese duyurmaya da yarlıyordu.⁷

Kadın hayırseverler, kamu yararına üstlendikleri hasenatlarda, erkek emsalleri kadar cömert davranmışlardır. İşte bu yüzden söz konusu büyüleyici kadınların geçmişlerine, daha yakından ve daha önyargısız bakmamız gerekir.

Kanunî'nin baş hasekisi Hurrem Sultan, bu saray hanımlarının önde gelenleri arasındadır. Hurrem, dünyevî bakımdan hiç ihtiyacı olmadığı halde, insanlığa ve topluma hizmet etme düşüncesi ve gâyesiyle pek çok vakfın gerçekleşmesine vesile olmuştur.⁸

Bu monografik çalışma sırasında kullandığımız araştırma eserleri, vakfiye alıntıları, mektuplar, Venedik konsoloslarının gözlemlerine ve duyularına dayanarak oluşturdukları raporlar, bilimsel çalışmalarda kullanılabilir, bazen güvenilir, bazen de yanılgılara neden olabilen noksan bir

² Lucienne Thys -Şenocak, “Bir Osmanlı Padişahı”, (Çev. Emin Dağıştanlı), İstanbul, *ntv Tarih*, sayı 4, Mayıs 2009, s.45.

³ Meral Altındal, *Osmanlıda Kadın*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994, s.5-50.

⁴ Açıkları kütüphaneye adlarını veren kadınlar: Nurbanu Sultan Kütüphanesi 1582, İsmihan Sultan Kütüphanesi 1582, Turhan Sultan Kütüphanesi 1664, Gülnuş Sultan Kütüphanesi ve diğerleri, daha geniş bilgi için bkz., Ayten Şan, “Osmanlı Döneminde İstanbul'da Kadınların Kurduğu Kütüphaneler”, *İstanbul Kadın Kadın İstanbul Proje Kitabı Seçki*, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, s.175.

⁵ Bir çok medrese, kurucuları olan kadınların adlarını taşır: Ayşe Sultan Medresesi 1705, Fatma Sultan Medresesi 1706, Daye Hatun Medresesi 1726, Kadızade Hacı Hatun Medresesi ve diğerleri için bkz. Güldal Okuducu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türk Kadınının Kısa Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014, s. 51.

⁶ Altındal, *a.g.e.*, s.51.

⁷ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s.300, 301.

⁸ Can Alpgüvenç, *İki Hanım Sultan: Hürrem ve Mihrimah*, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011, s.45.

yargı ortaya çıkarabilir. Bu tür durumlarda, bir çelişki ifade eden söz konusu sakıncayı önlemenin çaresi olarak, olay ve olguların yaşandığı zamana ve ortama, son zamanlarda tarihsel bilinç oluşturmada kullanılan bazı romanlara ve bu romanların dayandığı yerel bilgi ve bulgularına da inerek; tüm verileri yerine göre sentezci, çoğu kez de analitik yaklaşımlarla, fakat her durumda yansız bir bakışla değerlendirilmeye çalışmak gereklidir. Her çağın ve kişinin önceliğinin farklı olduğu, yararlandığımız yazarların kendi önceliklerine göre tarihi olayı ve belgeyi yorumladıkları dikkat çeker. Biz, incelememizde eldeki veriler ölçüsünde, Hürrem Sultan'ın şehzade katili, büyücü, entrikacı ve tarihsel romanlarda kurgulanan Rus veya Ukrayna'lı kimliği yerine, sentezci ve analitik yaklaşım neticesinde ön plana çıkarılabildiğimiz hayırsever, aşık, danışman ve diplomat kimliklerine değineceğiz. İncelememizden ekseriyetle çıkan genel sonuç bu yöndedir.

Hürrem İmgesi

Hürrem (Hürrem değil) Sultan'ın asıl adı Alexandra Lisowska'dır.⁹ Harem kadınlarının doğrudan politik nüfuz sahibi olmaları Hürrem'le başlar. O, kariyerinin tamamını başkentte sürdüren yüksek mevkideki ilk hanedan kadınıdır.¹⁰ Batı tarihçileri tarafından *Roxelana*, *Roza*, *Rossa*, *Rosanne*, *Rvziae*, *Ruziac* ve *La Rossa*; Osmanlı tarihçileri tarafından *Haseki*¹¹ ve *Hürrem Sultan* diye anılan bu tutkulu kadın, Osmanlı hanedanının bilinen ilk meşhur hanımlarındandır. Osmanlı tarihindeki "kadınlar saltanatı" onunla başlamıştır. Birçok tarihçi onun bir Rus papazının kızı olduğunu kabul etmekle birlikte, İtalyan veya Fransız olduğunu iddia edenler de vardır.¹² Bu güne kadar bu hususları aydınlatacak yeni vesikalar bulunamamıştır. Ancak Hürrem'in "b" leri "p" şeklinde telaffuz etmesi ve yazması, filologlara milliyetinin tayini hususunda yardım edebilir.¹³ Bir süre sarayda içoğlanı olarak bulunan çağdaşı Menavino, Avrupalıların ona Rokzelane (Rus kadını) dediklerini yazar. Bu sözcüğe Ulaşça "Rutenyalı bakire" anlamını verenler de vardır.¹⁴ Ona, Rönesans devri yazarları, Rus kadını anlamına gelen ve belki de eskiden Rusya'da yaşayan bu isimdeki kabileye dikkati çekmek amacıyla Roxelane demişlerdi. *Roxelana* isminin benimsenmesinin altında, on altıncı yüzyılın diplomatik

⁹ Necdet Sakaoglu, "Hürrem Sultan ve Kanunî Aşkı", *ntv Tarih*, Şubat, sayı 1, Mayıs, 2009, s.39. Yermolenko'ya göre, Roxolana'nın gerçek adı olan Anastasia Lisovska etimolojik açıdan Ukrayna dilindeki *lis* (orman) sözcüğüne yakın olup, güzel Karpat ormanlarını çağrıştırmaktadır ve bu dönemde uydurulmuş da olabilir; zira tarihsel incelemeler bu soyadın on altıncı yüzyıl Rutenya ve Podolya resmi kayıtlarında yer almadığını göstermektedir bkz. Galina Yermolenko, "Avrupa'da Roxolana", *Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kültüründe Hürrem Sultan*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s. 86.

¹⁰ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s.108.

¹¹ Osmanlı saray ailesinde kadınlar, birinci, ikinci, üçüncü v.s. diye ayrılır ve bu tasnif, **eskiliğe** göre yapılırdı. III. Ahmet'ten önce, bir şehzade dünyaya getirene "Haseki Sultan" unvanı verilir; buna karşılık bir kız evlât sahibi olana da "Haseki Kadın" unvanı lâyık görülürdü bkz. D'Ohsson, "Harem-i Hümayûn Osmanlı Saray Ailesi", içinde, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi III*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 954.; Sultan İbrahim'e kadar saray haremde süren devre, kadınlar açısından "**hasekiler devri**" adı verilmiştir. Bu dönemde padişahların eşlerine "**haseki**" deniyor. Padişahların şehzade doğuran cariyelerine verilen "haseki" unvanını ilk kez, Kanuni Sultan Süleyman'ın nikâhlı eşi Hürrem aldı. **Haseki**, "**Has**" ve "**eski**" anlamında birleşik bir sözcüktür. Padişahın değer verdiği, **has gözettiği, eskiliği de olan kadın** demektir. Hürrem Sultan, Gülbahar ve Çiçek hatunlar, Nurubânu Sultan, Mahidevran...bunlar birer hasekiydi. Bkz. Ayşegül Parlayan, Sarayda iz bırakan güç sahibi kadınlar "Harem'de tek nikâhlı Hürrem değildi!", içinde, *Atlas Tarih*, Sayı:40, Nisan-Mayıs 2016, s. 43, 47; Ayrıca **haseki**, **has-eke**, yani **has gelin** anlamına da gelmektedir bkz., Ekrem Buğra Ekinci, "Padişahın Kalbinde Taht Kuran Hürrem Sultan", www.ekrembugraekinci.com/makale, 19 Ocak 2011, s.1., Erişim tarihi, (10.08.2016); Hürrem'in haseki olarak kariyeri, 1521'de ilk çocuğunun doğumundan 1558'de ölümüne kadar, Süleyman'ın saltanatının hemen hemen tümünü kapsar. Bu kariyer, daha önceki geleneğin üç ana özelliğinden, yani sultan annelerinin cariyeye statüsü, bir anne-bir oğul ilkesi ve şehzade annesinin oğlunun sancakbeyliğinde yanında bulunması özelliklerinden tam bir kopuş gösteriyor bkz. Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s.80.

¹² Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, s.60.

¹³ Çağatay Uluçay, "Hürrem Sultan'dan Muhteşem Süleyman'a Mektuplar", *Bilim ve Gelecek*, Aylık bilim, kültür, politika dergisi, Sayı:84 Şubat, İstanbul 2011, s.43.

¹⁴ Sakaoglu, *a.g.m.*, s.39.

pratikleri ve dönemin Batılı ve Orta Avrupalı edebi zevkleri yatmaktaydı. Bu yapma isim, Avrupa’da çok çabuk kabul gördüğü gibi, bunu da on altıncı yüzyılın sonlarına kadar defalarca yeniden basılan ve daha sonra diğer Avrupa dillerine çevrilen Busbecq’in *Türk Mektupları* kitabının şöhretine borçluydu.¹⁵ Çağdaş tarih ve edebiyat metinlerinde ya Hürrem ya da Roxolana adının değişik türevleri kullanılır. Varyantlardaki bu çeşitlilik, Roxolana figürünün kültürler üstü ve evrensel konumunun efsanevi bir kanıtıdır.¹⁶

Roxolana ile ilgili kurmaca eserlerin, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında ve yirminci yüzyılın başlarında bollaştığı görülmektedir. Roxolana’yı ulusal bir kadın kahraman olarak resmetme geleneği, yirminci yüzyıl eserlerinde de devam etmiştir. Roxolana’nın Ukraynalı kökenleri, başlıca hayranlık noktalarından biri olmuştur. Roxolana genellikle bu eserlerde baba toprağından koparılıp daha parlak bir gelecek için İstanbul’a sürülmüş olan “Podolya çiçeği” ya da “bozkır çiçeği” olarak görülür. Yirminci yüzyıldaki hemen hemen tüm kurmaca eserler ve şiirler, Roxolana’nın Ukrayna’da geçen çocukluk ve gençlik yıllarını, eğitimini ve Ortodoks dinine bağlılığını resmetmeye büyük ilgi gösterirler. Bu eserlerde Roxolana’nın Osmanlı ülkesinde yaşarken, anavatanına hep özlem duyduğu ve Ukraynalı kölelere sürekli yardım ettiği vurgulanır. Müslüman oluşu ise görmezden gelinir. Bu durumu daha ziyade, hayatta kalmasını ve sıkıntı içindeki esir yurttaşlarına yardım eli uzatmasını sağlayan bir zorunluluk olarak görülür. Anavatanını özleyip özlemediği ya da esir yurttaşlarına yardım edip etmediği belki hiçbir zaman bilinmeyecektir; ama bir anlamda bu önemsizdir, çünkü bugün Roxolana’nın adı tarihten daha çok, ulusal efsaneye aittir. Ukrayna’nın Rusya’dan ayrılıp bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, Roxolana efsanesi Ukrayna’nın kimlik ve ulus inşasında önemli bir yapı taşı olmuştur. Roxolana da kültür ikonları arasındaki yerini almış, ismi son derece popüler olmuştur. Roxolana’nın adı bugün de maden suyu şişelerinin ve votkaların üzerinde, posterlerde ve afişlerde, evlilik ve seyahat acentelerinde, güzellik salonlarında ve butiklerde yer almaktadır. 1999’da doğum yeri olan Rohatin’de anıtı dikilmiştir.¹⁷

Buna karşın, Batı’da Hürrem Sultan aleyhinde, oldukça galiz ifadeler, betimlemeler ve kurgular içeren pek çok eser yazılıp oynanmıştır. Hayatı romanlara,¹⁸ tiyatro oyunlarına,¹⁹ trajedilere,²⁰

¹⁵ Oleksander Halenko, “Roxolana İsminin Kökeni Üzerine”, *Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kültüründe Hürrem Sultan*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s.20.

¹⁶ Galina Yermolenko, “Roxolana İsminin Yazımı Üzerine”, *Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kültüründe Hürrem Sultan*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s.17,18.

¹⁷ Yermolenko, “Avrupa’da Roxolana”, s. 88, 94.

¹⁸ Pavlo Arhipoviç Zahrebelniy, *Rohatin’den Payitahta Bir Talih Hikâyesi: Hürrem Sultan*, (Çev: Ömer Dermenci), Mavi Ufuklar Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2011; Âbide Doğan, “Romen, Sırp ve Türk Romanında Hürrem Sultan”, *Türkbilgi Türkoloji Araştırmaları 1*, 2000, s.60-72; Feridun Fazıl Tülbentçi, *Hürrem Sultan*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1978; M. Turhan Tan, *Hürrem Sultan*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2001; Demet Altınyeleklioğlu, *Moskof Cariye Hürrem*, Artemis yayınları, İstanbul 2009; M. Samih Fethi, *Hürrem Sultan*, Armada Kitap, Ankara 2016.

¹⁹ Orhan Asena’nın, *Kanuni Sultan Süleyman Dörtlemesi*’den üç tarihi oyun *İlk Yıllar*, *Hürrem Sultan* ve *Ya Devlet Başa Ya Kuzgun Leşe*, 1950’lerde yazılmış olup, Süleyman’ın hükümdarlığından önemli parçalar, (Hürrem’in saraya gelişinden ölümüne ve oğulları Selim ile Bayezid arasındaki süregelen taht kavgalarına kadar) içermektedir bkz. Orhan Asena, *Kanuni Sultan Süleyman Dörtlemesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998. Bu üç tarihi oyun ve Hürrem hakkında yazılan eserlerle ilgili geniş açıklamalar için bkz. Özlem Ögüt Yazıcıoğlu, “Türk Edebiyatında Hürrem: Her Daim Ele Avuca Sığmaz Olmuş, Güç ve Arzu Sahibi/ Güç ve Arzunun Simgesi Kadının Yeniden Yazımı”, *Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kültüründe Hürrem Sultan*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s. 211-239.

²⁰ Ballaster’e göre, Roxolana, “siyasi ya da cinsel mutlak iktidara olan hırsıyla, sınırsız arzuyu temsil eder. II. Charles’ın zapt edilemeyen cinsel hayatından rahatsız olan Restorasyon dönemi oyun yazarları için Roxolana figürü, kralın metresleri ile saray ve devlet yönetimi arasındaki ilişkiye dair kaygı ve endişelerini aktarmak için bir fırsat sunuyordu. O, “hırs, cinsellik, intikam ve egzotizmi” cisimleştiriyordu. Boyle ve Settle oyunlarında, Roxolana karakterini kadının cinsel gücünün devlet için taşıdığı potansiyel tehdidi göstermek için dikkatle yeniden şekillendirirler. Aktarım bilgileri için bkz., Judy. A. Hayden,

opera eserlerine,²¹ resim, müzik ve bale gibi sanat çalışmalarına konu olmuştur. Mesela Joseph Haydn'ın 63. Senfonisi bu çalışmalara bir örnektir. Eser daha çok, ikinci bölümünün adı olan “La Roxelane” adıyla anılır.²²

Saraydaki ilk hayatı meçhul olan bu câriyeye, belki de dâima şen ve güler yüzlü olmasından dolayı Hürrem veya tarihçi Mustafa Âlî'nin tesbit ettiği gibi, Hürrem Şah adı verildi. Türk-İslam terbiyesi gördü ve sonra da câzibesini ve zekâsı sayesinde Kanuni'nin gözdesi olmayı başardı.²³ Âlî onu, övgüyle karışık eleştirirken meziyetlerine de değinmek zorunda kalmıştır.²⁴

Hakkında pek çok dedikodu nakledip “haris Rus kadın”, “Kanuni'yi aşkının tutsağı eden büyücü”, damadı Rüstem Paşa'ya siyasal entrikalarını icra ettiren cadı” diye karalayanların başında adı geçen, *Türk Mektupları*'nin yazarı Avusturya elçisi Busbecq gelir. Kimi tarih ve roman yazarları, Hürrem'i kötülemede daha da ileri gitmişlerdir.²⁵ Hürrem Sultan güzel değildi, mütenasip vücudu, biraz kalkık burnu vardı. Yine de beyaz ve göz alıcı teni, manalı bakışları ve tebessümleriyle dikkat çekerdi, ayrıca güzel yazan ve konuşan bir kadındı, oldukça iyi şiirler yazardı.²⁶ Güvenilir tarihçiler, Hürrem Sultan'ı güzel olarak kabul etmemekle beraber, Kanuni'yi nasıl bu denli etkileyebildiğini ortaya koyamamaktadırlar ve bu durum hep tartışma konusu olmuştur.²⁷ Uluçay'a göre, büyük devlet adamları ve kumandanların ruh ve kalpleri hükmedilmeyi, hükmetmek kadar arar ve ister, bu bir ruhi ihtiyaç konusu olarak görülmektedir. İşte Kanuni de onlardan biridir.²⁸ Gökbilgin'e göre ise, muhtemelen Hürrem Sultan'ın, Kanuni'nin ilk saltanat yıllarından itibaren, bütün muhabbet ve aşkını kendi üzerine toplaması, sakin, mütevazı bir tabiatta bulunmasından kaynaklanmaktadır. Padişahın karakterini en iyi bir şekilde tanıyarak, buna göre hareket etmesi sayesinde, eşinin üzerinde mutlak bir etkide başarılı olmuştur. Yazdığı mektuplarla da bu alaka ve muhabbetin derecesini ölçmek mümkündür.²⁹ Kaynaklar her ne kadar pek güzel olmadığını yazsa da, Zahrebeldiy'e göre soydaşı Hürrem, fiziken küçük olmasına rağmen yaratılıştan güzeldir; Şark'ın çirkin ve şişman kadınları/cariyeleri gibi altınlar ve elmaslarla süslenmeye ihtiyacı yoktur.³⁰ Aslında yapılan bütün yakıştırmalar, kendisine ait olduğu söylenen bir portresinden veya çeşitli ressamın resimlerinden kaynaklanmaktadır. Oysa birbirine hiç benzemeyen bu portrelerin de, hayal mahsulü olduğu pek

“II. Charles'ın Sarayında Roxolana Trajedisi”, *Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kültüründe Hürrem Sultan*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s. 119.

²¹ Denis Siciński, “Roxoliana; Bir Prologlu ve Üç Sahneli Tarihsel Opera (1911)”, (Önsöz: Galina Yermolenko), *Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kültüründe Hürrem Sultan*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s. 341-356.

²² Oleksandra Şutko, *Hürrem Sultan*, (Çev: Hazal Yalın), Kitap Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2017, s.177.

²³ M. Tayyib Gökbilgin, “Hürrem Sultan”, *İslâm Ansiklopedisi* MEB, c.5, 1.kısım, İstanbul 1987, s.593.

²⁴ Parlayan, *a.g.m.*, s. 44.

²⁵ Sakaoğlu, *a.g.m.*, s. 39.

²⁶ Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011, s.60, 61.

²⁷ Yıldray Kara, *Osmanlı'da Kadın Saltanatı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010, s.36.

²⁸ Çağatay Uluçay, “Hürrem Sultan'dan Muhteşem Süleyman'a Mektuplar”, *Bilim ve Gelecek*, Aylık bilim, kültür, politika dergisi, Sayı:84 Şubat, İstanbul 2011, s.42.

²⁹ Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 593, 594.

³⁰ Slav asıllı oryantalist bir sanatkar olan ve Batıların/Slavların ırk olarak Doğululardan güzel ve üstün olduğu prensibi üzerine tez geliştiren Zahrebeldiy'nin Hürrem Sultan romanı hakkında yapılan çalışma için bkz., Sinan Çitçi, “Ukraynalı Yazar Pavlo Arhipoviç Zahrebeldiy'nin Roxolana (Hürrem Sultan) Romanında Osmanlı'ya Oryantalist Bakış”, https://www.academia.edu/22056877/Ukraynalı_Yazar_Pavlo_Arhipoviç_Zahrebeldiy'nin_Roxolana_Hürrem_Sultan_Romanında_Osmanlıya_Oryantalist_Bakış, Erişim Tarihi: 18.11.2016, s.7.

açıktır. Onlara bakarak bir Hurrem şemali çıkarmak yanlıştır.³¹ Bu değerlendirmelerden geniş topraklara yayılmış Osmanlı ülkesinin farklı bölgelerinde, farklı güzellik anlayışlarının cari olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yine Kanuni'nin Hurrem'i güzel bulanlar içerisinde en ön sırada olduğunu söyleyebiliriz.

İbn-i Haldun'a göre tarihçiler, naklettikleri haber ve rivayetlerin doğru veya zayıf olduğuna bakmadan aktardıkları için çokça hataya düşerler. O nedenle bunları "akıl, tabiat, kanun ve kaidelerine göre inceleme zorunluluğu vardır. Bu şekilde incelediğimizde haber ve rivayetlerin doğru olmadığı ortaya çıkar."³²

Tarihî bir şahsiyeti değerlendirirken, onun da bir insan olduğu, hedeflerinin, ihtiras ve korkularının olduğu hiçbir zaman hatırdan çıkarılmamalıdır. Nitekim bu konuda büyük yanlışlıklara düşüldüğü, tarihe mal olmuş şahsiyetlerin insanî boyutu unutulmuş, kötülemek, aşağılamak veya övmek suretiyle yeni yapay zıtlıklar yaratıldığı gözlemlenebilmektedir. Böylece tarihî şahsiyetlerin etrafında bir taraftarlar gurubu oluşturulmaktadır ki, bu da tarihi doğru, tarafsız ve objektif olarak değerlendirmeyi imkânsız kılmaktadır. Tarihteki kahramanlar, zamanlarının sosyo-ekonomik ve siyasî şartlarının ortaya çıkardığı önemli şahsiyetlerdir. Ama o şartları yaşayan başka insanlar varken, neden o kişiler ortaya çıkmış ve etkili olmuşlardır? İşte bu noktada o kişilerin üstünlüğünü kabul etmek mümkündür.³³

Hurrem Çağı

16. yüzyıl bir krallar çağı olduğu kadar, içlerinden Anne Boleyn, Navarre'li Margaret, I. Elizabeth, Catherine de Medicis, İskoç Kraliçesi Mary'yi sayabileceğimiz müktedir kadınlar çağıydı. Osmanlılar da, sultanın en gözde cariyesi Hurrem Sultan'ın kişiliğinde, müktedir bir kadın figürü yarattılar. Kanuni'nin uzun süren saltanatındaki en dikkat çekici gelişme, muhabbetiyle büyük bir itibar kazandırdığı hasekisi arasındaki yoğun ve mahrem bağıdır.³⁴ Eski gelenekleri çiğneyerek, Hurrem'le evlenmiş ve böylece onu Osmanlı tarihinde azat edilip yasal eş yapılan ilk köle cariyeye statüsüne kavuşturmuştu. Bu evliliğe yasal hiçbir engel yoktu ama, karşısında olanca ağırlığıyla âdetler vardı ve bu âdetler, Osmanlı toplumunda genellikle kanun gücündeydi. Görkemli düğün törenleri, Ceneviz St. George bankasının temsilcisinin tarihsiz bir mektubunda şöyle anlatılmıştı:³⁵

"Bu hafta, bu şehirde (İstanbul'da) çok olağanüstü bir olay yaşandı; sultanlar tarihinde, kesinlikle bir örneği daha bulunmayan bir olay, Büyük Senyör Süleyman, Roksalana isimli Rus köle kadını imparatoriçe olarak aldı ve büyük bir şölen düzenlendi. Topkapı sarayındaki şenlikler görülmedik derecede muhteşemdi. Hediyeler bir alay halinde şehirde sergilendi. Geceleri başlıca sokaklar ışıltılı aydınlatılıyor, her yerde müzik çalınıyor, ziyafet veriliyor. Evler çiçeklerle süslenmiş, insanların büyük bir neşeyle bindiği salıncaklara her köşede rastlanıyor. Eski hippodrom'a İmparatoriçe ve nedimleri için ayrılan kısmı yaldızlı bir kafesle bölünmüş, büyük bir tribün kuruldu. Burada Roksalana ve padişahın maiyeti Hıristiyan ve Müslüman şövalyelerin katıldıkları büyük bir turnuvayı, canbazları, hokkabazları, bir vahşi hayvan geçidini ve boyunları neredeyse göğe değecek kadar uzun zürafaları izlediler... Evlilik hakkında çok konuşuluyor, ama kimse bunun ne anlama geldiğini bilemiyor".

Venedik elçilerinin anlattıklarına bakılırsa Süleyman, Hurrem'e tamamen bağlanmadan önce ataları gibi çok sayıda cariyeye sahipti. Venedik elçisi Mario, genç padişahın "çok şehvet düşkün" olduğunu ve sık sık "kadınların sarayına" gittiğini, Elçi Zen ise "senyörün şehvet düşkün olmadığını"

³¹ Ahmet Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem Osmanlı'nın Sır Dünyası*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 122.

³² Mustafa Çevik, *Tarih Felsefesi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2014, s. 42.

³³ Mustafa Öztürk, *Tarih Felsefesi*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2010, s. 106, 107.

³⁴ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s. 79.

³⁵ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s. 85.

ve tek kadına bağlı kaldığını, 1526'da elçi Bragadin, sultanın artık Mahidevran ile hiç ilgilenmediğini ve bütün sevgisini, genç ama güzel olmayan, fakat zarif ve şirin diye betimlediği Hürrem'de topladığını bildiriyor. Luigi Bassano'ya göre Süleyman, sultanların eski geleneğini göz ardı etmiş ve bir dizi cariye almamıştı; tersine, Hürrem'e bağlılığını korumak için, haremdeki cariyeleri evlendirmişti. Osmanlı sultan ailesi kadınlarının hayatları hakkında Venedik elçilerinin yazdıkları raporlarla, hanedanın güç dengelerindeki değişimler izlenebildiği gibi, aynı zamanda Venedik çıkarları açısından daha olumlu sayılabilecek üyelerin saptanması amaçlanmıştır. Bu nedenle bu anlatılanların ana hatlarının ve büyük olasılıkla ayrıntılarının da doğru olduğu varsayılmaktadır.³⁶ Osmanlı kadınlarının tarihi Venedik arşivleri olmadan yazılamaz. Ayrıntıcı Venedik balyoslarının üşenmeden kaleme aldıkları raporlar sayesinde, bugün bu kadınlar hakkında kısmen bilgi sahibiyiz.³⁷

Kutsal Roma elçisi Ogier Ghiselin de Busbecq'e, daha doğrusu kaynaklarının kendisine anlattığına göre, evlilik Hürrem'in padişahın duygularına ne denli egemen olduğunun göstergesiydi. Cariyenin çocuk sahibi olduğu zaman azad edildiği gibi yanlış bir fikri olan Busbecq diyordu ki: "Süleyman'ın karısı Roksalana henüz köleyken ona bir oğlan doğurunca, bu ayrıcalıktan faydalandı. Böylece özgürlüğünü kazanıp kendi kendisinin efendisi olunca, ona çok aşık olan Süleyman, Osmanlı sultanlarının geleneğini bozup kendisini yasal eşi yapmadığı sürece, onunla herhangi bir ilişki kurmayı reddetti."³⁸

Bu evliliğin tarihi belli değildir. Venedik elçisi Daniello De'Ludovici tarafından söz edildiği gibi, Haziran 1534'te veya daha önce gerçekleşmiş olmalıdır. Ancak Mahidevran ve oğlu Mustafa'nın 1533'te İstanbul'dan ayrılmasından, yani Hürrem'in en ciddi rakibesinin haremden uzaklaştırılmasından sonraya rastlaması olasıdır. Hürrem'in, hanedan kadınları ve çocuklarının kaldığı Eski Saray'dan padişahın sarayına taşınması evlenmesiyle ilgili olabilir, zira 1534'te De'Ludovici onun ve çocuklarının padişahla birlikte sarayda yaşadıklarını bildirmişti. Bassano'nun Hürrem'in Yeni Saray'daki dairesini anlatımı -1530'ların sonuna ait- Hürrem'in oraya artık iyice yerleştiğini düşündürmektedir. Sultan hanımının dairesi çok muhteşemdir, içinde özel ibadet yerleri, hamamlar, bahçeler vardır ve sadece ona değil, yüz kadar nedimesine de her türlü konfor sağlanmıştır. Ancak 1550'lerin sonlarından kalma *Harc-ı Hassa* defterleri Hürrem'in Eski Saray'da ikamet ettiğini göstermektedir. 1552 ve 1555'ten kalan iki defter, Hürrem Sultan dahil tüm maaş³⁹ alan harem üyelerini Eski Saray'da ikamet eder göstermektedir. Bu durum, bir kısmı Yeni Saray'a geçmiş haremün tümünü Eski saray'da ikamet edenler listesinde göstermeyi sürdüren kayıtlardan kaynaklanmış olabileceği gibi, Hürrem'in hayatının son yıllarında (1558'de öldü) sağlığının bozuk olmasından ve Eski Saray'da kadınlar için bir hastane bulunmasından ileri gelmiş de olabilir. Venedik raporlarına göre, Hürrem son yıllarında Süleyman'ın yanından ayrılmasını istemiyordu, çünkü sürekli ölüm korkusu içindeydi.⁴⁰

Bir cariye ile yasal evlilik yapmak geçmiş gelenekten köklü bir kopuş ve gerçekten de benzersiz bir olaydı ama, Süleyman döneminin daha da önemli yeniliği -çünkü bütün diğer değişikliklerin altında yatan sebep buydu- tek bir kadının sürekli yükselişiydi. Hürrem'in unvanı -haseki, sultanın gözdesi- onun kendine özgü statüsünü herkese duyuruyordu. Halk, hükümdarının tek kadına ısrarla bağlanmasından rahatsızdı, bunu doğaya aykırı ve zararlı buluyordu. Bassano, Hürrem'in ne kadar sevilmediğini anlatırken şunları yazmıştı:

³⁶ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s. 80, 82.

³⁷ Özlem Kumrular, *Haremde Taht Kuranlar: Nurbanu ve Safiye Sultan*, Doğan Kitap, İstanbul 2017, s.12.

³⁸ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s.86.

³⁹ Hürrem'in maaşı günde 2000 akçe ile olağandışıydı! Bir karşılaştırma olması için söylersek, Osmanlı hazine-i hassa kayıtlarına göre, on altıncı yüzyılda ortalama bir hasekinin aldığı ücret günde 150-500 akçe arasında değişiyordu bkz, Yermolenko, *Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kültüründe Hürrem Sultan*, giriş içinde, s. 27.

⁴⁰ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s. 86, 87.

“Süleyman ona öyle bir aşk besliyor ve tüm tebaasını öyle şaşırtıyor ki, onun sultanı büyülediğini ileri sürüyorlar; bu yüzden kendisine cadı diyorlar. Yeniçeriler ve bütün saray halkı ondan ve çocuklarından nefret ediyor. Ama sultan onu sevdiği için kimse düşüncesini açıklamaya cesaret edemiyor. Ondand ve çocuklarından herkesin hep kötü söz ettiğini duydum”.

Busbecq de, “halk arasında Hurrem’in Süleyman’ın sevgisini aşk muskaları ve büyücülükle elinde tuttuğunun söylendiğini” anlatarak bu görüşü doğrular.⁴¹ Ancak Zahrebelniy eserinde, Hurrem’in güzel ahlakından bahsederek, tarihin Hurrem’le ilişkilendirdiği bütün kötülükleri ve cinayetleri inkâr eder. Mesela Hurrem, entrikacı değildir. Suç listesi kabarık olan Pargalı İbrahim’in kuyusunu kazmak yerine, onu Allah’a havale eder. Zaten İbrahim’i öldürten de kendisi değil, Kanunî’dir. Bunun dışındaki bütün sözler iftiradır. Kendi oğullarının geleceği için Rüstem Paşa’yla birlik olup Mustafa’nın ölümünü de istemez.⁴² Batılı elçilerin⁴³ onun için sarfettikleri “*kana susamışlık*” ve “*alçak ruhluluk*” ise tamamıyla yalandır.

Mektuplara Yansıyan Hurrem-Kanunî Aşkı

Kanunî, Hurrem’i büyük bir aşkla sevmiş, onu resmî olarak da kendine eş yapmıştır. Bu durum o zamanın padişah cariyeliği geleneği dışında bir şeydir. Padişahın Hurrem’e bağlılığı o kadar büyüktü ki başka kadınlarla birlikte olma hakkından sırf onun için vazgeçmişti. Hurrem ona beş oğul doğurdu, bu da ‘bir anneye bir şehzade’ geleneğine ters düşüyordu.⁴⁴ Farklı kaynaklara yansımış olan bu mektuplaşmalar birbirlerine bağlılıklarının ölümsüz kanıtlarıdır. Mektupların birinde Hurrem şöyle yazıyordu: “Efendim, yokluğunuz içimde dinmek bilmez bir ateş yaktı. İstirap içindeki bu ruha merhamet edin ve mektubunuzu tez elden ulaştırınız ki biraz teselli bulabileyim.”⁴⁵

Hurrem her ne kadar kötülense de,⁴⁶ Kanunî’nin de Hurrem’e büyük bir aşkla bağlı olduğu, seferler sırasında ona yazdığı mektuplardan ve şiirlerden açıkça anlaşılıyor. Kanunî, kalbinin kraliçesi

⁴¹ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s. 87.

⁴² Çitçi, *a.g.m.*, s. 11.

⁴³ Çitçi’nin de incelemesinde belirttiği gibi (s.11, dpt.41), Zahrebelniy bu ifadeleriyle muhtemelen Nikolaus Moffan, Avusturya elçisi Busbecq, Alman Ida von Hahn-Hahn ve Lessing gibi Hurrem’in hileciliğinden ve entrikacılığından bahseden kimseleri kastediyor. Bu konuda ayrıntılı bilgiler için bkz. Onur Bilge Kula, *Batı Edebiyatında Oryantalizm I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011, s. 56, 136, 139, 242-250.

⁴⁴ Aslı Sancar, *Osmanlı Kadını: Efsane ve Gerçek*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009, s. 122.

⁴⁵ Yermolenko, *a.g.e.*, giriş içinde, s.27.

⁴⁶ Kanunî Sultan Süleyman’ın ilk cariyesi Mahidevran Hatun’dan doğma oğlu Şehzade Mustafa, Hurrem’in oğullarının tek rakibiydi. Sonunda halkın çok sevdiği Mustafa hıyanet suçlamasıyla babası tarafından idam ettirilmiş, padişahı buna Hurrem, kızı Mihrimah ve damadı Rüstem Paşa’nın kışkırttığı iddia edilmiştir. Hurrem’in Mustafa’nın idamında parmağı olduğu şüphesi halk arasındaki itibarını azaltmıştır bkz. Aslı Sancar, *a.g.e.*, s.122; Ekinci’nin bildirdiğine göre, halk Kanunî’nin 46 yıllık saltanatından usanmış ve onun yerine dedesine (Yavuz Sultan Selim’e) benzeyen, Şehzade Mustafa’nın geçmesini istemiştir. Bu nedenle Şehzadenin etrafını hemen bir klik sarmış ve onu babasına karşı kışkırtmıştır. Şehzade, sağda solda “**Ben padişah olsam şöyle yaparım, böyle yaparım**” diye konuşmaya başlayınca, Padişah, oğlunun kendisine karşı bir komplonun içinde olduğunu düşünmeye başlar, eline bir takım deliller geçince de idam ettirir. Bu idamda ve İbrahim Paşa’nın idamında Hurrem Sultan ve Rüstem Paşa’yı müsebbib gösterenler, Şehzade Mustafa ile Makbul İbrahim Paşa’nın kendilerini idama götüren işlerinden hiç bahsetmemişlerdir. Kocasından çok sevilen kadın hep kıskanlı ve iftiraya uğrar. Kanunî Sultan Süleyman gibi hayatında hiç büyük hata yapmamış bir hükümdarın, **kadın komplosuyla** hareket etmesi düşünülemez. Hem Sultan Kanunî, Hurrem Sultan’ın oğlu olup ayaklanan Şehzade Bayezid’i de idam ettirmekte tereddüt etmemişti. Padişahlar, devletin dirliği ve milletin birliği mevzu bahis olduğu zaman en yakınlarını bile feda etmekten çekinmezdi. Devlet asırlarca böyle ayakta durmuştur bkz. Ekinci, *a.g.m.*, s. 3.; Hurrem hayattayken oğulları arasındaki husumeti dizginleyebilmiştir. Ölümünden sonra iki oğlu Selim ve Bayezid, velayetlik sıfatı için ölümüne bir iktidar mücadelesine giriştiler. Bayezid yenilmiş ve İran şahına sığınmıştı. Çok geçmeden Süleyman’ın adamları tarafından kaçırılmış ve onun emriyle idam edilmiştir. Bkz., Yermolenko, *a.g.e.*, giriş içinde, s.39., Kanunî’nin devletin dirliğini sağlamak hususunda, oğlu Bayezid hakkında Şeyhülislam Ebussuud Efendi’ye müracaat etmek zorunda kaldığını şu

Hürrem'e yazdığı şiirlerde aşkına “*Benim İstanbul’um, benim Karaman’ım, benim Bağdad’ım, benim Horasan’ım*” şeklinde hitap ediyor, onun, ülkeler kadar değerli olduğunu ifade ediyordu.⁴⁷ 38 yıllık beraberliklerinin yaklaşık on yılını hasretle geçirmişlerdir.

Hürrem’in Kanunî’yi nasıl bu kadar etkilediğine dair ipuçları arasında, şiirler ve mektuplara rastlamaktayız. Bunlardan anladığımız kadarıyla Hürrem, Süleyman’a olan aşkını süslü cümlelerle anlatarak, kalbini teshir, asabını teskin ederek gönlünü fethetmiş olabilir. Kanunî’nin yakınında bulunanların belirttiğine göre, Süleyman seferdeyken, Hürrem’den gelen mektuplarla mest olurdu. Hürrem’in geride bıraktığı mektuplardan biri olan 1535 tarihli, Kanunî’ye yazdığı mektubun günümüz Türkçesine alıntılarla kısmen uyarlanmış şekli şöyledir:⁴⁸

Canım pâresi sultanım hazretlerinin mübarek ayağının tozuna bu çirkin yüzümü sürdükten sonra, benim aziz canım, devletim, saadetim, sultanım; çok şükür yüce Allah’a ki mübarek mektubunuz gelip gözlere nur, gönüllere sevinç doldurdu. Yüce Allah seni olgunluğuna eriştirip, kıyamete dek seni benden ayırmayıp bir daha mübarek yüzünüze yüz sürmeyi nasip etsin... Şükürler olsun mübarek mektubunuzda sıhhatiniz haberini almışız. Yüce Allah seni bütün hatalardan saklasın. Eğer biz zavallı, güçsüz cariyenizden sorarsanız; vallahi benim cânım, ne gecem gecedir ve ne günüm gündür. Vallahi ve tallahi ayrılığımızın ateşinden, gece ve gündüz yanarım. Benim halimi Yüce Allah’tan başka kimse bilemez. Benim canım pâresi, gözüm nuru, iki cihanda ümidim; vallahi dünyada sizden başka muradım yoktur. Benim halim ne dil ile söylenir ne kalem ile yazılır. **Beyit:** Bir daha görmek nasip olur mu âlemde seni? Eşiğine bari bir kez yüzümü sürsem gani. Korkarım unutursun devletli sultanım beni. Ah vah ayrılık! Şahın ayağının tozuna varınca bu zayıf, aciz kul unutulmasın. Hacetim budur ey sevgili sultanım, sakın kimseye bakma... Yakıtı yandırdı beni bu ayrılık ateşinin eziyeti. Ne olsun bu cariyenin âdeti, hasret çekmekmiş... Bu 1535 tarihli bir aşk ve hasret dolu name satırlarının sonlarından, Hürrem Sultan’ın hayır işleri için para harcayıp bina yaptırdığını anlıyoruz:

... Yüce Allah ömrünü, devletini arttırsın. Bir yerine bin versin, benim sultanım. Vallahi billahi mübarek gönlünüzden geçmesin ki ben paraya tamah edeyim. Siz bilirsiniz ki; bir şey istediğim gibi olmayınca benim canım rahat etmez. Vallahi benim binalarımın harcına 2000 akçem gitti. Yoksa ben kendime harçlık alıkoymadım...

Kanunî, sefer için gittiği yerlerden Hürrem Sultan’a mücevher, kumaş, kürk gibi hediyeler ve bazı zamanlarda da sakalından bir tel göndererek eşinin gönlünü alıyordu. Hürrem, Kanunî’ye yazdığı mektubunda bu ihsanlara karşılık olarak, hislerini şöyle ifade etmiştir:

“...Benim sultanım, yerler gökler ayakta durdukça durasın. Padişahım, yine bu cariyenizi topraktan kaldırıp, tezkire gönderip, Mahmud Çelebi’den 5 bin filori⁴⁹ (altın) ihsan etmişsiniz. Bir günün bin, yardımcın Allah olsun. Şimdilik benim sultanım, bu ne zahmet idi. Mübarek bıyığımızın kılı bana 5 bin filoriden değil 100 bin filoriden dahi fazladır. O ihsan bize canımızdan fazla minnettir”.⁵⁰

Hürrem Sultan, Kanunî’nin gönderdiği mektuplara seviniyor, padişah rahatsızsa üzüntüsünü cevabî mektubunda satırlara şöyle döküyordu:

“...Canımın parçası, mübarek şerefli mektubunuzda bir iki gün ayağım ağrıdı diye buyurmuşsunuz. Allah bilir benim sultanım, o kadar huzursuz olup ağladım ki, anlatmak mümkün değil... Nasıl bu kadar mübarek ayağınızdan rahatsız oldunuz da yürüyemediniz? Benim sultanım, ah! Yoluna kurban olayım... Şimdilik Allah’ı seversen güzel başım için yine bana bir adamla sağlık ve selametinizi bildirmeye gayret edesiniz...”⁵¹

sualinden anlamaktayız: “*Bir sultan-ı âdilin oğullarından biri, itaattan ayrılıp etrafına asker toplayıp, belde ve kaleleri almak üzere asker sevkedip katâle mübaşeret eyeseler ve asla nasihat dinlemeseler cemiyetleri dağıtılincaya kadar katilleri şer’an helal olur mu? El-cevap: Helâldir...* Bkz. Ahmet Şimşirgil, *Osmanlı Tarihi Kayı IV, Ufukların Padişahu: Kanunî*, KTB Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2013, s.225.

⁴⁷ Erhan Afyoncu, *Muhteşem Süleyman*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011, s. 170.

⁴⁸ Sakaoğlu, *a.g.e.*, s. 39.

⁴⁹ Beş bin filori, 17,5 kg. altına eşittir bkz. Oleksandra Şutko, *a.g.e.*, s.62.

⁵⁰ Afyoncu, *a.g.e.*, s. 172,183.

⁵¹ Afyoncu, *a.g.e.*, s. 184,185.

Ayağındaki ağrılar padişahı çok rahatsız etmekteydi. Kanunî'ye, ayağındaki ağrıları için, kendisine sunulan bir yazıyla, psikolojik destek sağlanmaya da çalışılmıştı.

...Erenler buyururlar ki, Yüce Yaradan sizlere üç türlü makam ihsan etmiştir. Birisi Süleyman Peygamber saltanatı, diğeri Hazreti Eyüp sabrı, üçüncüsü de Hazreti Ömer adaleti. Bunların her biri büyük nimetlerdir. Yüce Yaradan, bunların tümünü sizde toplamıştır. Erenlerin halen istekleri şudur: Sizin mübarek ayağındaki ağrı gidip, selamet üzere olun, uzun ömürler sürüp Evren'i âdille doldurun. Ağrının gitmesine ilaç şöyledir: Gönlünüze dünya kederleri getirmeyesiniz. Zira bu zahmete sebep, gamdır. Ne zaman gönlünüze gam gelirse, Yaradan'dan bilip, onu anıp, ondan yardım umunuz. Vesselam. Deneyin, İnşallah, Erenler himmetiyle, ağrılar gider.⁵²

Yapılan incelemelere göre, Hürrem'in ilk mektuplarında şiirler de vardır. Bu şiirleri Hürrem'in yazmış olması ihtimal dışı olduğundan, şair olarak edindiği şöhreti muhtemelen hak etmemiştir.⁵³ Hürrem'in Türkçesi –en azından okuma ve yazması- kıttı. İlk zamanlardaki bir mektubunda şöyle yazıyordu: “sultanım, yazdıklarımızı okuyabilsem, bana duyduğunuz hasreti daha uzun uzun yazacağımızı yazmışsınız.” Hürrem'in ilk mektupları, büyük olasılıkla bir harem kâtibi tarafından, çok resmi üslupta ve zarif bir yazıyla yazılmıştı. Ancak bunlara, Hürrem'in İstanbul'da olmayan padişaha özlemine ve çocukların onu nasıl aradığını anlattığı, o kadar ağdalı olmayan bir Türkçeyle yazılmış kişisel notlar da eklenmişti.⁵⁴

“Sultanım, ayrılığın yakıcı acısının sınırı yoktur. Artık bu sefile merhamet edin ve soylu mektuplarınızı esirgemeyin. Bırakın ruhum hiç değilse mektupla biraz huzur bulsun... Soylu mektuplarınız okununca, kulunuz ve oğlunuz Mir Mehmed ve kulunuz ve kızınız Mihrimah hasretinizle feryad ederler. Sultanım, oğlunuz Çelebi Mehmed ve kızınız Mihrimah ve Selim Han ve Abdullah size çok selam eder, ayağınızın tozuna yüz sürerler”.

Kâtibin kaleme aldığı bir mektupta, haremde bir başka sakini tarafından düşülen bir not, padişaha Hürrem'in mali durumu hakkında bilgi vermektedir; bu bilgiyi padişahın istediği anlaşılıyor.

1530'ların ortalarına gelindiğinde Hürrem, mektuplarının büyük kısmını kendisi yazmaya başlar. Daha öncekiler gibi bu mektuplar da hem Hürrem'in padişah hasreti ve Allah'ın onu koruması umuduyla hem de aile haberleri ve aileden selamlarla doludur. Büyük olasılıkla Süleyman'ın 1534-35 Doğu seferinde olduğu sırada yazılmış bir mektupta, Osmanlı'nın zaferine ilişkin haberleri memnunlukla karşılar.⁵⁵

“Fetihe ilişkin iyi haberler geldi. Hünkârım, Sultanım, Allah bilir ki öldüm ve bana yeniden hayat bahşedildi. Her şeye kâdir olan Allah'a binlerce ve binlerce şükürler olsun!... Şahım, Sultanım, dilerim çok gaza edersiniz, düşmana haddini bildirirsiniz, çok toprak alarsınız ve yedi iklimi fethedersiniz!”

Hürrem, Kanunî'nin Batı ve Doğu seferleri münasebetiyle İstanbul'da bulunmadığı zamanlarda gönderdiği mektuplardan, yine ona duyduğu sevginin abartılı derecesi! ortaya çıkmaktadır.⁵⁶

“Canım Pâresi Sultanım, Gâmlü gönlümün yatıştırıcısı, yaralı kalbimin merhemi o kimsedir ki, onun aşkı gönül tahtımın sultanıdır. Her ne kadar cihanın saâdeti isem de onun kölesiyim. Yüz bin kere yanmış sine ile arz olunur ki, benim Firdevs cennetimin goncası sultanım. Gaddar felek, benim gibi bir dertliye zulmedip, canıma türlü türlü ayrılık hançerleri saplayıp ve benim miskin gözümün yaşına bakmayıp, siz yüce ve ebedi cennetin goncasını benden ayrı düşürdü ise, rahatım zahmete, şahlığım tasaya, hayatım mahva yüz tutup, gün be gün feryâdımdan insan ve cinler yanıp tutuşmuştur. İhtimaldir ki gözyaşına Allah'ın inayeti yetişip hayatımı gene bana kavuşmayı mümkün ve kolay kılacak, bu kadar ayrılığım ve yabanda kalışım beni esirgeyecek!

⁵² Afyoncu, *a.g.e.*, s. 186.

⁵³ Hürrem'in şairlik yetenekleri konusunda Bk. Uluçay, *Padişahların Kadınları*, s.35 ve 67.

⁵⁴ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s. 88.

⁵⁵ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s. 89.

⁵⁶ Ahmet Şimşirgil, *Valide Sultanlar.*, s.128, 129.

Benim Yusuf yüzüm, şeker sözlüm, latif, nâzenin sultanım! Allah dergâhına yüzüm süpürge kılıp niyâz ederim ki; mübarek yüzünüzü yine tez zamanda bana göstereyim! İlâhî, eğer denizler mürekkep, ağaçlar kalem olsa dahi, bu ayrılığın açıklamasını yazabilirler mi? Ayrılığa düşenin hâlini bilmek isteyenler, sure-i Yusuf okusun, bu hâli ancak o tefsir eder.

Gözümün nuru sultanım! Gece yoktur ki âhların ateşinden bütün âlem yanmaya. Seher yoktur ki, gül yüzünüzün arzusuyla ağlamaya ve feryatlarımdan felekler parçalanmaya,

Rumuzu şeb gibi tarik etti ey mah-i iştiyak (Gündüzümü gece gibi karanlık ettin ey ay!)

Müşkil olur iftirak, ah iftirak, vah iftirak. (Zor olur ayrılık , ah ayrılık, vah ayrılık...)"

Bir Hayırsever olarak Hurrem

Hurrem Sultan, saltanat için oğullarının yolunu açarken, -yukarıdaki bazı mektuplardaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere- kendisi için de bazı iyi işler yapmaktan geri kalmamıştı. Hanım vâkıflar arasında sayıca en fazla ve en büyük yapılar,⁵⁷ Hurrem'in kendi birikimlerinden veya sultanın onun için tahsis ettiği kaynaklarla yapılmıştı. Hurrem'i vakıf kurucusu olarak olağandışı kılan, yapılan eserlerin yerleri ve sayısıydı. Daha önceki padişah kadınlarının anıtları taşra merkezlerinde yer alırdı ki bu, hanedanın Süleyman öncesi dönemini karakterize eden desantralizasyonuna⁵⁸ uygundu. Fakat Hurrem'in hayır kurumları, imparatorluğun başkentliğini yapmış Edirne ve İstanbul'da, ayrıca İslam dünyasının en kutsal saydığı Mekke, Medine ve Kudüs şehirlerinde, onun adına yapılmıştı. Bunların ilki, 1537-1539 yılları arasında İstanbul'da inşa edilmiş külliye bir cami, bir medrese, imaret, darüşşifa ve sıbyan mektebinden oluşuyordu. Kudüs'teki, 1550'lerin başında tamamlanmış yüksek gelirli külliye, bir cami, hacılar için ellibeş odalı bir barınak, yoksullara yönelik hayır hizmetlerinin yürütülmesi için düzenlenmiş bir fırın, bir aşevi, kiler ve umumi tuvaletlerin olduğu bir alan, kervansaray ve ahırları kapsıyordu. Edirne külliyesi bir cami, imaret ve kervansaraydan oluşuyordu.

1549 tarihli padişah buyruğu, uzak kentlerdeki hayır işlerinin nasıl yürütüldüğünü gösterir: Burada Mısır Valisi Semiz Ali Paşa'ya, Hurrem'in Medine'de banyesi olmak istediği külliyenin inşaatını denetlemek üzere, İstanbul'dan gönderilen Selman Ağa'ya kolaylık gösterilmesi talimatı verilmişti. Mekke ve Medine'de Hurrem için yapılan külliyeler, Hurrem ile Osmanlı İmparatorluğu'nun bu en kutsal mülklerinin sakinlerine olan sorumluluklar arasında bağlantı kurulmasını amaçlamış olabilir. Peçevi bu iki zengin külliye de "Mekke ve Medine yoksullarına her gün yiyecek ve içecek dağıtıldığını" kaydetmişti.⁵⁹

Hurrem Sultan'ın hesabından, Bağdat'ta İmam-ı Azam'ın Türbesi yanında bir hisar, cami, imaret, türbe ve darüşşifa yaptırılmıştır. Şeyh Abdülkadir Geylani'nin türbesi yanında yapılan camiye de katkıda bulunmuştur. Mevlana Celaleddin Rumi'nin Konya'daki türbesinin yanına iki minareli bir cami, imaret ve zaviye yaptırmıştır. Yine Hurrem'in en önemli girişimlerinden biri, Avratpazarı'nın olduğu yerde kurulmuş olan cami, sıbyan mektebi, medrese, imaret, çeşme ve hastaneden müteşekkil Haseki Külliyesidir. Bu, İstanbul'da, Osmanlı hanedanından bir kadın tarafından finanse edilen ilk

⁵⁷ Zahrebelniy, Hurrem Sultan'ın yaptırdığı cami, medrese, mektep, imaret, tekke ve hamam gibi hayır eserleriyle ilgili olarak "iyi hayırsever oyunu oynamaktan yorulmuştu artık" diyerek onu samimiyetsizlik ve ikiyüzlülükle itham eder. Zahrebelniy'in bahse konu olan Roxolana (Hurrem Sultan) adlı eseri, bilimsel bir yapıttan ziyade, eserleri 24 dile çevrilen, popüleritesi ve endokrinasyonu yüksek milliyetçi bir yazarın kült haline gelmiş romanı olduğu için, ana vakaların varlığından başka, romanın tarihi realitelere sadakatini beklemek doğru olmaz. Zaten eser, Hurrem'in hayatının sonuna kadar süren ıstıraplı mücadele hayatıyla, tarihî-biyografik bir romana dönüşerek biter. Bununla birlikte yazar bu eserle, Ukrayna milliyetçiliğinin kültürel temellerini atmaya çalışmıştır. Eserde Hurrem üzerinden millî kimlik inşa etme gayretinin büyük etkisinin olduğu görülüyor. Zaten eserin çevirmeni Ömer Dermenci de, Roxolana'nın Ukrayna millî kimliğinin sembol imajlarından biri olduğunu söylüyor. Kısmen nakli açıklamalar için bkz., Çitçi, *a.g.m.*, s. 4, 9, 17.

⁵⁸ Osmanlıda adem-i merkezîyetçi eğilimler için bkz. Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler" *Belleten*, c. XXXVIII, Sayı: 152, Ankara 1974, s.657-708.

⁵⁹ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s.275, 276 ve 281.

külliyedir. Çokları bu külliye'nin yerinin tesadüfen seçilmediğini söyler, çünkü Hürrem burada köle olarak satılmıştır ve bu nedenle külliye'yi buraya inşa ettirmeye karar vermiştir.⁶⁰

Hürrem'in ismini -daha doğrusu haseki unvanını- taşıyan yapılar, İstanbul'da girişilmiş büyük çapta bir inşaat programının parçaları olarak görülmelidir. Hürrem'in İstanbul'daki iki anıtının yerleri -Haseki külliyesi ve büyük bir hamam- onun halkın gözündeki imajını şekillendirmek için seçilmiş gibi görünmektedir. Külliye, Avrat Pazarı yanında, diğeri saltanat camilerinden ve kentin merkezinden uzak bir alanda inşa edilmişti. Belki de caminin bulunduğu yer, bölgenin kadınlara hizmet etmek üzere böyle seçilmişti. Hürrem'in camisi, hanedanın kadın tebaa ile ilgilendiğini göstermek üzere yapılmış olması mümkündür. Evliya Çelebi, caminin halk arasında "Haseki Avrat" camî olarak bilindiğini kaydetmişti. Bu isim halkın kafasında, hayır sahibi kadın ile bu hayırdan yararlananın bütünleşmiş olduğunu düşündürür. Peçevi'nin "cümle alemin bildiği" bir yer olarak anlattığı külliye, cami bulunan yerlerde sık sık görüldüğü gibi, mahalleye Haseki adını verdi. Hürrem'in başlangıçta tek kubbeli bir mekândan ibaret olan camisi, selatin ölçekte yapılmamıştı, sadece tek minaresi vardı; caminin sadeliği kuşkusuz Hürrem'in hüküm süren padişahın kanından gelmemesinin yansımasıydı. Hürrem'in külliyesi, bağlı yapıların ölçüğü ve sayısı ile ihtişam kazanmıştı.⁶¹

İstanbul'da Hürrem'in adını taşıyan ikinci bayındırlık işi, onun hem hayırseverliğini hem de emperyal statüsünü dile getiriyordu. Hamam kadar görece sıradan bir yapı bile, yapıldığı yer dolayısıyla bir haşmet ve güç ifadesi konumuna yükseltilebilmekteydi. 1550'lerin ortalarında Süleyman tarafından Hürrem onuruna yapılan muhteşem hamam, padişah sarayı, kiliseden dönüştürülmüş büyük Ayasofya Cami -şehrin birincil selatin camî- ve At Meydanı'nın oluşturduğu imparatorluk aksı üzerinde yer almıştı. At Meydanı, kültürel ve törensel bakımdan sarayın bir uzantısı, bir bakıma saray avlularının halka açık kısmı olarak görülmüştür. Düğünler ve sünnetler gibi hanedanla ilgili önemli olaylar burada kutlanırdı. Hürrem'in başkent'in bu tören alanında yoğunlaşan görkemli hayırseverliğini, Ayasofya Camî görevlileri ve cemaati için vakfedilen hamam temsil ediyordu. Kadın ve erkekler için ayrı bölümlerden oluşan bu çifte hamam aynı zamanda, Hürrem'in hemcinslerini düşündüğünü hatırlatma işlevini de görmüş olabilir.⁶²

Bir mektubunda, hamam inşası için Kanunî'den gelen desteği bizlere şöyle yansıtmıştır:

Ah benim canımın parçası sultanım. Hamam için bize hayırlı haberler göndermişsiniz. Hüküm göndermişsiniz. Vallahi o kadar sevindim ki, yalnız yüce Allah bilir. Yalnız mutfak harcına 50 bin akçem gitti. Kalanını kendime harçlık için alıkoymadım.⁶³

Kanunî'nin kendisine göndermiş olduğu akçeleri biriktirmeyip doğrudan hayır işlerine harcadığını, Kudüs'te bir imarethane (aş evi) kurduğunu, vakfiyesine koydurduğu şu talimattan anlamaktayız:

"...her nöbetde dört yüz nefer kimesneye her birine bir fodula (ekmek) ve her ikisine bir tas içinde bir kepçe aş ve Cuma gecesinde bir kıt'a yahni bile verile..."⁶⁴

Hicri 964 tarihli bir mülkname sayesinde, Kudüs sancağında sancak beyi haslarından, diğer zeamet ve tımarlarından tefrik edilerek, kurulan tesislere vakf edilmek üzere, yapılan temlikler tespit edilebilmektedir.⁶⁵ Hürrem'in Kudüs'te kendi yaptırdığı külliye büyük ölçüde yoksullara hizmete

⁶⁰ Oleksandra Şutko, *a.g.e.*, s.127, 129.

⁶¹ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, 276-280.

⁶² Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, 280.

⁶³ Afyoncu, *a.g.e.*, s.176.

⁶⁴ Kudüs Halidi Kütüphanesi'ndeki Hürrem Sultan'ın vakıfnamesinden, bkz. Amy Singer, *Osmanlı'da Hayırseverlik: Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2004, s. 1.

⁶⁵ Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 596.

hasredilmişti. İstanbul'daki hükümet bu kurumun ihtiyaçları konusunda çok hassastı. Örneğin, Mısır'dan gelen pirincin azlığı (mutfaklarda günde 80 kilo kadar pirinç kullanılırdı) ve tahıl stokuyla ilgili problemler (1559 ürününü çekirgeler yemişti) üzerinde durulurdu. Yine Kudüs külliyesinin ihtiyaçlarına cevap vermek üzere, Aralık 1550 ile Haziran 1559 arasında çıkarılmış bir grup vakfiye vardır. Örneğin bunlardan ilki Trablus eyaleti Amyin köyünün vergilerinden elde edilen yılda 97,978 akçelik bir gelir söz konusudur. Bu gelir getirici yerler, Kanuni tarafından Hurrem'e bağışlanmıştı. Vakfiyelere imparatorluğun en yüksek görevlileri nezaret etmişlerdir. Bu da, bu gelir kaynaklarının Hurrem'e bağışlanmasının ciddi bir devlet işi olduğunu gösterir. Örneğin, 1539 tarihli bir senette Sadrazam Lütfi, Vezirlerden Hadım Süleyman, Mehmed ve Rüstem Paşalar, Şeyhülislam Ebussuud Efendi, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, maliye baş vezirleri ve diğer devlet adamları şühudulhal olarak nezaret etmişti. 1557'de verilen ve Vize sancağının iki köyünün gelirini Hurrem'e bağışlayan senede de Semiz Ali Paşa, Sokullu Mehmed Paşa ve Pertev Paşa, iki kazasker ve maliyeden sorumlu vezirler tanıklık etmişti. Bu belgelerin içerdikleri büyük gelir tahsisatları, sadece Hurrem'i şahsen onurlandırmakla kalmıyor, aynı zamanda hem askerî/ıdarî hem de dinî hiyerarşinin önde gelen üyelerine onun itibarını göstermeye yarıyordu. Bununla birlikte sıradan tebaa da külliye oluşturulan çeşitli kurumlarda sağlanan hizmetlerden yararlanabiliyor veya bunların kadrolarında istihdam edilebiliyorlardı. Örneğin, Hurrem'in Kudüs vakfında 55 hacıyı barındıran bir misafirhane ve günde 400 yoksulu doyuran bir imarethane vardı ve burada 36 kişilik bir kadro istihdam ediliyordu.⁶⁶ İmarethane Kudüs toplumunun ve ekonomik hayatının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. 1920'lerden sonra Müslüman Mesleki Yetimhanesi'ne ev sahipliği yapmaya başlayan yapıda, 1950'lerde UNESCO da yemek dağıttı. Yetimhanenin faaliyeti sürüyor; yemek dağıtımını da öyle. Kimi Kudüslüler çocukken sabah içtikleri bir tas çorbayı hâlâ hatırlıyor.⁶⁷

Hurrem, o zamanlarda ismi Cısr-i Mustafa Paşa olan, Bulgaristan'ın Svilengrad şehrinde kervansaray, câmi ve imâret yaptırdı. Bunlara bütün servetini vakfederek adını hayırla tarihe yazdırdı.⁶⁸ Hurrem'in girişimleriyle kurulan geniş tesisler için, Sultan Süleyman'ın Hurrem Sultan'a muhtelif tarihlerde bir çok mülk nameler verdiği, muhtelif yerlerde köy ve mezralar temlik ederek, bu tesislerin zengin evkafını meydana getirdiği görülmektedir. Nitekim Hicri 958'de Silistre sancağında, Aydos ve Ahyolu kazalarında bütün mahsulleri ve haraçları ile temlik olunan köylerin raiyyet hanelerini ve hudutlarını gösteren bir mülk name sureti ile Hicri 957, 959, 960 ve 961 tarihlerinde verilen muhtelif mülk nameler kurulan geniş evkaf hakkında bizi aydınlatmaktadır.⁶⁹

Kefe (bugünkü adı Feodosiya) ve İznik'teki büyük kiliseler, Hurrem sayesinde camiye çevrilmiştir. Hurrem'in hayır eserlerinin amaçlarına uygun biçimde kullanılması vakıf kurumu sayesinde gerçekleşmiştir. Bu kurumlar sürekli gelir getirecek arazi, ticari kuruluş veya bina gibi taşınmazların vakfedilmesi şeklinde kuruluyordu. Para ve mücevherat, bir vakfın niteliğiyle bağdaşmaz görüldüğünden kabul edilmiyordu. Vakfın gelirleri, vakıf kurucularının arzularına uygun şekilde kullanılıyordu. Örneğin Hurrem Sultan, bir imaret yaptırmak için, Taberiyye Gölü⁷⁰ çevresindeki bütün toprağı, bu kapsamda oradaki balık işleme atölyelerini ve kaplıca kaynaklarını da vakfetmişti.⁷¹

Kanunî, Hurrem'in hatırasına sahip çıkıp, ondan sonra başka bir kadını sevmediği gibi, eşinin naaşının kendisine uzak kalmasını istemedi. Süleymaniye Cami çevresinde kendi türbesi için ayırdığı

⁶⁶ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, 281, 283, 284, 300.

⁶⁷ Sakaoğlu, *a.g.m.*, s.40.

⁶⁸ Ekinci, *a.g.m.*, s.2.

⁶⁹ Gökbilgin, *a.g.m.*, s. 595.

⁷⁰ Taberiyye Gölü, İsrail'in kuzeydoğusunda, Golan Tepeleri ile Celile bölgesi arasındadır.

⁷¹ Oleksandra Şutko, *a.g.e.*, s.130.

yerin hemen yanına onun için de bir türbe yaptırdı. Hürrem Sultan'ın türbesinde, bekçiler ve hafız-ı kurrular görevlendirdi. Yüzyıllar boyunca günün yirmidört saati bu hayırsever sultanın ruhuna Kur'an-ı Kerim okundu. Başbakanlık Arşivi'ndeki belgelere göre, bu türbede nöbetleşe görevlendirilenlerin sayısı yüz otuz sekiz kişiyi buluyordu. Bunlara günde üçyüz elli akçe gibi yüksek bir ücret verildiği düşünülürse, Kanunî'nin Hürrem'i ne kadar sevdiği daha iyi anlaşılır.⁷²

Sultan Süleyman, eşinin ölümünden sonra, yıllarca onun ruhu için hayırlar yaptırmaya ve sadakalar vermeye devam etti. Mesela Hicri 968'de Mısır hazinesinden Mekke ve Medine ulema ve fukarasına 3.000 altın gönderilmesini Mısır Beylerbeyliğine emretmiştir. Haseki Sultan evkafı 17.yüzyılda bile o kadar zengindi ki, 1612'de babüssaade ağası Mustafa Ağa, Haseki camisine bir kubbe daha ekleyerek genişletmiştir.⁷³

Dış ve İç Siyasetin Etkin Bir Figürü Olarak Hürrem

Hürrem'e imparatorluğun diplomatik yaşamında verilen söz hakkı, itibarını imparatorluğun rakiplerine gösteriyordu. Safevi Şah Tahmasp'ın asi kardeşi Elkas Mirza, 1547'de İstanbul'a sığındığında Hürrem tarafından hediye yağmuruna tutulmuş ve Osmanlı'nın ihtişamı sergilenmişti. İltica eden bu Safevi şehzadesine sunulan hediyeler arasında Hürrem'in verdiği, değeri 10.000 florini aşan hediyeler önemli yer tutuyordu; bunlar arasında Hürrem'in kendi diktiği ipek gömlekler, elbiseler, şilteler, yastık ve çarşaf, altın işlemeli yorganlar ve Şehzadenin haremindeki kadınlar için yapılmış bazı elişleri de vardı. Hasekinin çabalarının siyasi niteliği, Osmanlıların bu cömertlik gösterisine hükümetin bütün üst kademelerinin katılmasının zorunlu kılınmasından bellidir. Peçevi'ye göre, "saltanatın şeref ve şöhratini pekiştirmek için, bütün ileri gelenler hediye verme ve iltifatta bulunmakta olağanüstü çaba gösterdiler." Hürrem, Elkas Mirza'nın ağırklanmasında belki de kişisel bir çıkar görmüştü: Safevi şehzadesinin bir Doğu seferi için bahane olabileceğini umut ediyordu. Böyle bir sefer, damadı Rüstem'in askeri yeteneğini göstermesi, ayrıca oğullarından birinin Süleyman yokken Rumeli beylerbeyliğine atanması için fırsat yaratacaktı. Hürrem, aynı dönemde Safevi hükümdarı Şah Tahmasp'ın kızkardeşi Sultanım ile de mektuplaşıyordu. Süleymaniye Camisinin tamamlanması şerefine Şah, hediye olarak camiye serilecek halılar gönderdi. Sultanım'dan gelen bir mektup ile Hürrem'e, halıların gönderildiğini, İran halkının Süleyman ve saltanatının kalıcılığı için dua ettiğini bildirmişti. Mektup daha sonra iki devlet arasında 1555'te imzalanan Amasya antlaşmasını övüyor, Hürrem ile sadrazam Rüstem Paşa'nın "bu sevabın hazırlayıcısı ve sebep olanı" aynı zamanda bunun gerçekleşmesinde "ortak ve taraf" olduğu hakkında bir kuşku olmadığını belirtiyordu. Hürrem, Sultanım'a cevabında, Camiye yaptıkları bağışlar için teşekkür ediyor ve padişahın iki hükümdar arasındaki barış ittifakına bağlılığını vurguluyordu. Süleyman'ın Safevi topraklarına daha önce yaptığı seferlerin "Müslüman topraklarını mahvetmek" değil, "dini yapıları onarma ve Tanrı hukukunun topraklarını süsleme" gayesini güttüğünü söylüyordu.⁷⁴

Hürrem ile çağdaş ünlü kadınlar arasında, Lehistan Kralı I. Zygmunt Sary'nin kızı Leh-Litvanya Prensesi Isabella da var: 1539'da Yanoş Zapolya ile evlenerek Macaristan kraliçesi oldu. Isabella, Sultan Süleyman'ın desteğiyle hükümdarlık yapan bir sonraki Kral Yanoş Sigismund'un da anasıdır. Hürrem Sultan, Osmanlılar tarafından esir alınan Macarların serbest bırakılması konusunda Isabella ile yazışmıştır.⁷⁵

⁷² Ahmet Şimşirgil, *Valide Sultanlar ve Harem Osmanlı'nın Sır Dünyası*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 126.

⁷³ Gökbilgin, a.g.e., s. 596.

⁷⁴ Leslie P. Peirce, a.g.e., s. 304, 306.

⁷⁵ Oleksandra Şutko, a.g.e., s.169.

Kanuni döneminde Polonya Krallığı ile canlı diplomatik ilişkiler kurulmuştu. Polonya'nın, Sultana gönderdiği 18 elçi ile, dönemin devletlerinden toplamda daha fazla elçi gönderdiği anlaşılıyor. Polonya Kralı I. Sigismund, büyük ölçüde Hürrem'in nüfuzu sayesinde Osmanlılarla barışı sürdürebildi. Hürrem, onun 1548'de kral olan oğlu II. Sigismund ile şahsen mektuplaşmaktaydı. Kral olduğunda kendisine bizzat yazarak kutlamıştır. Kendisinin dostluk teminatlarını sultana iletliğini, bu haberlerden hoşnut olan Kanuni'nin de, “eski kralla kardeş gibiydik ve Allah'ın izniyle bu kralla baba oğul gibi olacağız” dediğini II. Sigismund'a mektupla bildirmişti. Yine arzularını kendisine bildirdiği takdirde, sultandan onun adına bunları istemekten mutluluk duyacağına dair güvence vermiştir. Mektubunu kendisine hediye olarak iki çift gecelik, altı mendil ve bir el havlusu gönderdiğini bildirerek bitirmişti.⁷⁶

Mağlup edilen hükümdarların ailelerinden esir alınan kadınlar, özellikle de eşleri, 16. Yüzyıla kadar Osmanlı zaferlerinin değerli bir simgesi olarak kabul ediliyordu. Hürrem, 1553'te Safevilere karşı sefer düzenleyen eşine yazdığı mektupta, İstanbul halkını memnun edecek, şahın karısı ya da oğlunun esir edilmesi gibi bir zafer işaretinin olmayışına üzülmüyordu. Hürrem'in mektubundan anladığımız göre, rakip hanedanın oğullarının esir alınması, yenilen hükümdarın kendi evini ve dolayısıyla ülkesini koruyamamasının gözle görünür kanıtı olarak, değerli fetih ödülleri idi.⁷⁷

Hürrem, haremde geçirdiği yıllarda daha önceki üç yüzyıl boyunca hiçbir hasekinin elde edemediği bir güce erişmişti. Hiçbir zaman harem rekabetinin ötesine geçememiş olan kendisinden önceki hasekilerin aksine, Hürrem siyasi hırsını başarıyla kullanmış ve fiilen kocasıyla birlikte iktidara ortak olmuştu. Ama Hürrem'in Osmanlı kölelik sistemine karşı kişisel zaferi, boyutu ve anlamı bakımından akıl almaz olsa da, siyasi açıdan şüpheli sonuçlara yol açmıştı. Osmanlı haremindeki güç dengelerini değiştirmiş ve on yedinci ve on sekizinci yüzyıldaki “kadınların sultanlığı” devrini başlatmıştı, yani: güçlü hasekiler ve valide sultanlarla, zayıf padişahlar devri sonrasında “imparatorluğu güçsüz düşürecek olan gözdeleler ve nedimelerin hükümlerliliği sistemi”nin ortaya çıkmış olmasından ötürü o suçlanmıştır. Çelebi, Peçevî ve Solakzade gibi ilk modern Osmanlı tarihçileri Hürrem'i gayri meşru emeller peşinde koşan acımasız bir entrikacı olarak göstermişlerdir. Kanuni'yi de masum, ama efsunlu ve karısına çok düşkün bir hükümdar olarak yargılamışlardır. Hürrem'in bazı Osmanlı kayıtlarındaki bu son derece kötü imgesi diplomatlar, seyyahlar ve kaçmayı başaran köleler tarafından modern çağın başlarında Batı'ya aktarılmış ve birkaç asır boyunca Avrupa'daki Osmanlı külliyatına egemen olmuştu.⁷⁸

Hâdiseler, Haseki Hürrem Sultan'ın, padişahın gözdesi olduğunu gösterdiği gibi, dinî yönünün de güçlü olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Batılı yazarlardan Bernard Bromage, onun kişiliği hakkında yazarken cihat duygusunun yüksek olduğuna işaret eder. “Osmanlı saltanatının en muhteşem devresine, kocasıyla hakim oldu. Kocasının bir cihan fatihi olduğunu gören Hürrem, hilâlin haç'a galip gelmesine ve hilâl'in en uzak diyarlara kadar uzanmasına çalıştı.” Hıristiyanlığın koruyucusu olan ve Türk düşmanlığı ile ün salan Rodos şövalyelerine karşı sefer açılmasına teşvik etti.⁷⁹

Haseki başkente yerleşince, padişahın siyasi sırdaşı olarak aralarında yeni bir politik ilişkinin doğmasına sebep oldu. Padişah sefere çıktığında ona mektuplar yazarak bilgi kaynağı olduğunu gösterdi. Bu ilk mektuplarda bile Hürrem'in siyasete karıştığı gözlemlenebiliyor: 1526 tarihli bir mektubunda, Sadrazam İbrahim Paşa ile ilgili ve daha önceden de söz ettiği belli olan bir soruna

⁷⁶ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s. 305.

⁷⁷ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s. 49, 50.

⁷⁸ Yermolenko, *a.g.e.*, giriş içinde, s. 40, 41.

⁷⁹ Ahmet Şimşirgil, *Valide Sultanlar.*, s.123.

değınir: “Paşa’ya niye kızgın olduğumu soruyorsunuz. Allah’ın izniyle yine beraber olabildiğimiz zaman bunu anlatırım. Şimdilik Paşa’ya hürmetlerimizi yolluyoruz, inşallah kabul eder.”⁸⁰

Hürrem ve İbrahim’in kariyerleri arasındaki paralellikler çarpıcıdır. Her ikisi de sadece sultanın lütfundan kaynaklanan eşi görülmemiş yükseklikte mevkiler elde ettiler. Bu mevkiler, padişahın en üst düzeydeki erkek ve kadın dostlarını seçerken geleneksel sınırlamalara aldırılmaması, hatta bu sınırları açıkça çiğnemesiyle sağlanmıştı. Yükselişlerinin hızı da dikkat çekicidir. Hem İbrahim hem de Hürrem 1523’e gelindiğinde, yani sultan tahta çıktıktan üç yıl sonra, kendi alanlarındaki güç tekelini ele geçirmişlerdi. Süleyman hem vezirlik hem cariyelik kariyerini yöneten kuralları bozarak, halkın beklentilerini yıktıysa da, tebaası hürmet ettikleri padişahlarını suçlamak yerine, hoşnutsuzluklarını sultanın gözdesine ve nedimine odakladılar. Süleyman’ın Hürrem ve İbrahim ile ilişkisi, iç ve dış idare hiyerarşisinin düzenini bozdu ve egemenliği tanımlayan sınırları bulandırdı. İbrahim Birun idaresinin başı olduğu halde, sık sık Enderun’a girer, geleneksel protokolü çiğneyerek kendisi için padişahınkinin bitişiğinde hazır tutulan bir odada geceyi geçirirdi. Hürrem, Sultan sarayına taşınarak padişahı hanedan ailesinin diğer kısmından ayıran sınırın, sözcüğün tam anlamıyla, öte yanına geçti. Halkın Süleyman’ın bu iki gözdesine karşı direnişine yol açan da, sınırların böyle belirsizleşmesiydi. Hürrem ve İbrahim’in güçlerinin paradoksu, aslında sultanın mutlak otoritesinin bir ifadesi olan bu durumun, otoritenin kullanılmasında bir uzlaşma olarak görülmesiydi.⁸¹

İbrahim’in düşüşünde Hürrem’in rolüne dair yalnızca tahminde bulunulabilir. İbrahim’in ani düşüşünü açıklamak zor olsa da, bir kaç muhtemel açıklama vardır. Olasılıklardan biri, İbrahim’in küstah davranışları ve müsrif yaşamıyla kendi sonunu hazırlamış olduğudur. Muazzam bir güç ve zenginlik biriktirmişti, küstahlık boyutunda bir refaha ulaşmıştı, bazen kendisine “sultan” der ve öyle hareket ederdi. İbrahim’in ölümünde Hürrem’in suçlu olduğu söylenemez. Ama İbrahim’e karşı dedikoduları suiistimal edip Süleyman’ın kararını etkilemiş olabilir. Süleyman’a yazdığı 1526 tarihli yukarıdaki mektupta yer alan ifadeler, iki gözde arasındaki ilişkinin geriliminden azade olmadığını göstermektedir.⁸²

Mektuplar aynı zamanda önemli olaylarla ve başkentteki durumla ilgili (başkentte olmayan ve oğullarından birinin yerine geçirilebileceği korkusunu taşıyan her sultan için hayati öneme sahip) bilgiler verir. Doğu seferi sırasında Hürrem, Barbaros Hayrettin Paşa’nın muzaffer Tunus deniz seferlerinin haberlerini iletmişti. Süleyman’ın 1537’deki yokluğunda bir salgın hastalığın İstanbul’u eskisi kadar ağır olmasa da yine de etkilediğini ve âlimlerin bunun “sonbahar yaprakları dökülünce” sona ereceğinde fikir birliğine vardıklarını ona bildirdi. Cepheden az haber gelmesinin tehlikeleri konusunda da sultanı uyardı:⁸³

“Çabuk, çok çabuk haber göndermenizi istiyorum, yalvarıyorum, çünkü -yemin ederim, yalan söylemiyorum- son bir-iki hafta içinde hiçbir haberci gelmedi. Cümle alem yaygara ediyor. Etrafta her türlü söylenti dolanıyor. Bunu sadece kendim için istediğimi sanmayın.”

Yaklaşık yirmi yıl sonra, yanlış söylentilere ilişkin bir başka endişe, Hürrem’in Süleyman’a 1553-54 kışında Safevilere karşı bir seferin ortasında yazdığı bir mektupta, bu kez daha kendine güvenli ve kesin bir şekilde dile getiriliyordu. Hürrem’deki acilen bir şeyler yapılması gerektiği duygusuna, büyük olasılıkla Mustafa’nın kısa süre önce idamının halkta yarattığı hoşnutsuzluk yol açmıştı:

⁸⁰ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s. 88.

⁸¹ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s. 104, 105.

⁸² Yermolenko, *a.g.e.*, giriş içinde, s. 32, 33.

⁸³ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s. 89.

Şimdi şehirde, müjdeciler gelir şehir donacak diye bir gürültü gidiyor...Bilmiyorum ilin sözü müdür, yoksa doğru mudur? Bu halde devletim, benim sultanım, müjdecinin gelmesine sebep ne? ...Siz Halep'te kışlıyorsunuz... Kızılbaşın oğlu ve avretleri tutulmadı, müjdeciler gelecek ortada o yok, bu yok. Bu halde müjdeciler gelmesi hoş olmaz...Eğer ben cariyeniz için gönderiyorsanız yakında Bayezid'e gideyim.⁸⁴ ...Şimdi müjdeciler göndermek kimin sözüyle oldu, âlem buna hayret ediyor. Herkes şehirde aceb Padişah hazretleri Halep'te kışlamak için mi müjdeciler gönderir diye hayretler içinde gürültü ediyorlar... Eğer yola çıkmış ise elden bir şey gelmez, eğer çıkmadı ise Allah aşkına olsun padişahım, aziz başınız için müjdecileri göndermeyiniz.

Sadrazam ve diğer önemli devlet adamları padişahla beraber seferdeyken Hürrem, hiç kuşkusuz başkentteki işler konusundaki uyanıklığı sayesinde, hayati bir rol oynuyordu. Padişahın ondan, ailenin diğer üyelerine bazı mektupları iletmesini istemesi aynı zamanda güvenilir bir iletişim işlevi gördüğünü de düşündürüyor. Mesela Süleyman'ın, Hürrem aracılığıyla Selim'e mektup iletmek istediğini, Hürrem'in de bu vazifeyi üstlendiğini görmekteyiz.⁸⁵

Kanuni döneminde taht sırası yüzünden çıkan krizleri değerlendirirken, şüpheli olmak gerekir; çünkü bu krizler, çeşitli şehzadelerin başarısızlık ya da başarısına taraf olmanın getirdiği bir miktar tepkiyi de içerirler. Veraset konusundaki yakın ilişkiler göz önüne alındığında, Hürrem'in hanedan politikasının evrimindeki yerini daha iyi anlamamıza yardım edebilir. Mesela, Kanuni devrindeki aile hiyerarşilerinin en çok bilineni, Hürrem-Mihrimah-Rüstem üçlüsünden oluşuyordu. Hürrem'in ya da Mihrimah'ın doğrudan işin içinde olduğunun kanıtı yoksa da, Osmanlı kaynakları ve yabancıların anlattıklarına göre yaygın kanı, bu üçünün önce tahta Hürrem'in bir oğlunun geçmesini güvence altına almak için Mustafa'yı tasfiye etmeye, sonra da Hürrem'in hayatta kalan iki oğlundan küçüğü Bayezid'in konumunu güçlendirmeye (sonuçta tahta çıkan Selim oldu) çalıştıklarıydı. Veraset sisteminin doğası gereği Mustafa'nın adaylığına karşı çalışmak her üçünün de çıkarıydı. Onun zaferi kuşkusuz hepsi için felaket demektir: rakip hiziple aile bağları nedeniyle Rüstem'in kariyerinin sonu gelebilir ve belki idam edilir, Hürrem ve Mihrimah statülerini kaybedebilirler, belki de sonuçta Mahidevran'ın kaderinin gösterdiği gibi, yoksulluğa düşebilirlerdi. Mustafa'nın idamından sonra Mahidevran yoksullaşmış ve statüsünü kaybetmişti.⁸⁶ Hürrem Mahidevran'ın durumuna düşmemek için bir aile hizbi oluşturduğu sonucuna ulaşılabilir. Hürrem Sultan'ın, oğullarına taht yolunu açmak için giriştiği gizli çabalar, büyük bir iktidar mücadelesinin kaynaklara pek yansımayan sebeplerinin başında gelir. Hürrem'in oluşturduğu ekip, özellikle Şehzade Mustafa'nın idamıyla birlikte iktidar ortağı haline gelmekte gecikmeyecektir.⁸⁷

Mustafa'nın idamının ne derece haklı olduğunu kestirmek güçtür, ancak Mustafa'nın düşüşünde Rüstem'in belirleyici olduğu söylenmektedir. Sultan'ın alınan kararda sorumluluk derecesi ne olursa olsun, genel kanı Hürrem'in ve Rüstem'in sorumlu olduğuydu. Dönemin şairleri idam konusunda, çok açık olarak Rüstem-Hürrem ikilisini suçlarlar.⁸⁸

Mustafa'nın ölüm gününde Rüstem sadrazamlıktan azledilmiştir. Bu azildeki amaç, Mustafa'yı çok seven yeniçerilerin üzüntüsünü yatıştırmak ve onları sakinleştirmektir. Ama iki yıl geçmeden Rüstem yeniden sadrazam oldu. Hayatta kalması ve yeniden göreve iadesinde Hürrem'in büyük rolü vardır. Görevden alınmasından sonra Hürrem Süleyman'a mektup yazarak onun için merhamet dilemiştir.⁸⁹

⁸⁴ Bayezid padişahın yokluğu sırasında Avrupa sınırını korumak üzere Edirne'de görevlendirilmişti. Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s. 90.

⁸⁵ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s. 90.

⁸⁶ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s.111, 112.

⁸⁷ Feridun M. Emecen, *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2009, s. 183.

⁸⁸ Mehmet Çavuşoğlu, "Şehzâde Mustafa Mersiyeleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, XII (1982), 641-686.

⁸⁹ Leslie P. Peirce, *a.g.e.*, s. 114, 116.

“Rüstem Paşa kölenizdir. Asil teveccühünüzü ondan esirgemeyin bahtı güzel sultanım. Kimsenin sözlerine kulak asmayın. Bu defalık, köleniz Mihrimah’ın başı için bırakın, benim bahtı güzel hünkârim, kendi başınız ve benim başım için de yüce sultanım.”

Peçevî, Mustafa için, padişah olmak konusunda Süleyman’ın diğer erkek evlatlarıyla kıyaslandığında “daha zeki ve yetenekliydi” der. Babasının emriyle Şehzade Mustafa’nın boğdurulması, Osmanlı tarihinin en çarpıcı ve en sık tasvir edilen anlarından birini oluşturur. Sonradan değerlendirildiğinde Mustafa’nın düşüşünün tüm suçlusu olarak Hürrem Sultan ile Rüstem Paşa gösterilmiştir. İstanbul halkı Hürrem’in, tahta giden yolu oğullarından birine açmak için Mustafa’ya karşı komplo düzenlediğine ve bu planda Rüstem Paşa’dan yardım aldığına inanıyordu. Busbecq *Türk Mektupları*’nda şöyle yazmıştır:

Türkler, padişahın oğlundan kurtulmak isteyecek kadar ondan uzaklaşmasının Rüstem’in iftiralardan ve büyüklük yaptığına dair adı çıkmış olan Roxolana’nın büyülerinden kaynaklandığına inanıyorlar. Halk arasındaki şayialara göre, Hürrem başvurduğu sihirler ve kadınlığı sayesinde padişahın aklına Mustafa konusunda kuşku tohumları ekebilmişti. Rüstem onun emriyle, Mustafa’nın Süleyman’ın baş düşmanı olan İran şahı ile gizli ilişki içinde olduğunu ima eden sahte bir mektup yazmıştı. Ayrıca Hürrem hediye olarak Mustafa’ya zehirli kıyafetler yollayarak da onu öldürmeye çalışmış, ama başarısız olmuştu. Son olarak, 6 Ekim 1553’te kuşku içindeki Süleyman, Mustafa’yi başında bulunduğu Amasya vilayetinden Halep’teki çadırına çağırması ve harem ağalarına şehzadeyi orada boğmasını emretmişti.⁹⁰

Hürrem’in Şehzade Mustafa’yi öldürttüğü iddialarının gerçeği yansıtmadığı, ancak ondan korktuğu söylenebilir. Eğer Mustafa tahta çıksaydı, kardeş katli geleneği uyarınca, Hürrem’in oğullarının tümü muhtemelen idam edilecekti. Mustafa’yi tümüyle masum bir kurban, Kanuni’yi de Hürrem’in elinde bir oyuncak olarak göstermek doğru değildir. Baba oğul arasında Ekim 1553’ten önce de, gerilimler olduğuna dair bazı işaretler tespit edilebilmektedir. Mustafa kendi hizbi tarafından veliaht olarak parlatılsa da, Süleyman’ın kesin olarak bu düşüncede olduğu söylenemez.⁹¹

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Kanunî büyük zaferleri ile dünyanın en büyük komutanlarından biri olurken, Hürrem Sultan’a olan büyük aşkıyla da, dünya aşk tarihinin en büyük âşıklarından biri olmuştur. Her ikisi bir araya gelemedikleri zamanlarda, birbirlerine olan hasretlerini mektup ve şiirlerle gidermeye çalışmışlardır. Onların karşılıklı olarak birbirlerine yazdıkları, bizlere aralarındaki duygunun, aşkın ve muhabbetin derinliğini yansıtmaktadır.

Sultanın Hürrem’e derinden bağlı olduğu, Hürrem’in daha kariyerinin çok başlarında isteklerini dayatacak kadar padişahın gözünde kendini güvende hissettiğini ve sultanın, onunla ilişkisini korumak için protokolü esnetmeye razı olduğunu görmekteyiz.

Hürrem şahsen hiçbir elçilik görevi üstlenmediği halde, diplomatik yazışmalarda sultanın yumuşak sesi oldu. Yazışmaları, Sultanın barışçı niyetlerine ilişkin güvence vermek ve hediye alışverişi üzerinedir. Kanuni barış amaçladığında, Hürrem aracılığıyla konuşmuş olma ihtimali mümkün görünüyor, çünkü saltanatının son yıllarında ülke sınırlarında barışın korunmasını önemsemiştir.

Hürrem “Valide Sultan” olamadan Haseki Sultan olarak, 1558 yılında 53 yaşındayken bilinmeyen bir hastalıktan ötürü İstanbul’da öldü; sultanlığı, nikâh dolayısıyla kocasının bahsettiği bir unvandır. Hürrem’in entrikaları ve iktidarı için söylenenler kısmen yakıştırma ve abartma gibi görünüyor. Hürrem’in yazdığı mektuplardan ve kendisi hakkında yazılanlardan, muhteris, âşık ve hayırsever bir Osmanlı Saray Kadını profili ortaya çıkmaktadır.

⁹⁰ Yermolenko, *a.g.e.*, s. 36.

⁹¹ Yermolenko, *a.g.e.*, s. 38, 39.

Hurrem bize tartışmalı bir kişisel ve tarihsel miras bırakmıştır. Kalabalık bir Osmanlı haremının içinde, padişah kocasının bir hayat boyu sadakatini elde etmiş ve ona çocuklar doğurmuştur. Ailesi ölümünden birkaç yıl sonra dağılmış, 1562 yılına gelindiğinde Selim hariç tüm oğulları ölmüştür.

Saraydaki statüsü ve halk için görünürlüğü, hayır amaçlı inşaat projeleri sayesinde güçlenmiştir. Osmanlı imparatorluk ailesinde kadınların dini ve vakıf binaları yaptırmaları âdettendi, ama vakıf binaları genellikle payitahtın dışında ya da dış bölgelerinde olurdu. Oysa Hurrem'e, İstanbul'un kalbinde bu tür vakıflar yaptırma ayrıcalığı tanınmıştır. Bu onun, Osmanlı hanedanındaki yüksek mevkisini teyit etmektedir. Bununla birlikte, kutsal sayılan şehirlerde yaptırdığı hayır kurumları aracılığıyla, imparatorluğun her yerinden ve diğer Müslüman devletlerden gelen hacılar, onun işlediği sevapların farkına varmıştır.

Bir harem kadını olarak Hurrem, valide sultan olamadan da birçok mülkün sahibi olduğu görülmektedir. Bunu da Sultan Süleyman'ın alışılmış gelenekleri ihlal ederek ona, Kudüs, Mısır, Mekke, İstanbul ve Edirne'de topraklar hediye etmesiyle elde etmiştir. Bu topraklar üzerinde çok sayıda hayır tesisi inşa ettirmiştir. Bu tesislerin işler halde kalmasını sağlamak için de, hediye olarak aldığı ve vakfettiği toprakların, çiftliklerin, dükkânların ve diğer girişimlerin gelirleri kullanılmıştır. Bu nedenle bu tesislerin büyük bir kısmı günümüze kadar işlevselliklerini sürdürüyor.

Hurrem, çeşitli anıt ve hayır işleri aracılığıyla halkın kafasındaki hükümlanlık imajına Kanunî'nin yardımlarıyla dâhil edilmiştir. Ona tanınan ayrıcalıklar olağanüstü nitelikte ve gerçekten de padişah kanından gelmeyen bir kadına verilmiş ayrıcalıklar olarak hanedan tarihinde benzersizdir.

Kaynaklar

Afyoncu, E., *Muhteşem Süleyman*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2011.

Allert, B., "Alman Barok ve Aydınlanma Tiyatrosunda Roxolana", *Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kültüründe Hurrem Sultan*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s. 143-170.

Asena, O., *Kanuni Sultan Süleyman Dörtlemesi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara 1998.

Altındal, M., *Osmanlıda Kadın*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1994.

Altınyelekliloğlu, D., *Moskof Cariye Hürrem*, Artemis yayınları, İstanbul, 2009.

Alpgüvenç, C., *İki Hanım Sultan: Hürrem ve Mihrimah*, Kaynak Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2011.

Çavuşoğlu, M., "Şehzâde Mustafa Mersiyeleri", *Tarih Enstitüsü Dergisi*, XII (1982), 641-686.

Çevik, M., *Tarih Felsefesi*, Anı Yayıncılık, Ankara 2014.

Çitçi, S., "Ukraynalı Yazar Pavlo Arhipoviç Zahrebelniy'nin Roksolana (Hurrem Sultan) Romanında Osmanlı'ya Oryantalist Bakış",

https://www.academia.edu/22056877/Ukraynalı_Yazar_Pavlo_Arhipoviç_Zahrebelniy'nin_Roksolana_Hürrem_Sultan_Romanında_Osmanlıya_Oryantalist_Bakış, Erişim Tarihi: 18.11.2016, s.1-18.

Doğan, Â., "Romen, Sırp ve Türk Romanında Hurrem Sultan", *Türkbilig Türkoloji Araştırmaları 1*, 2000, s.60-72.

D'Ohsson, "Harem-i Hümayûn Osmanlı Saray Ailesi", içinde, *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi III*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara 1992, s. 953-965.

- Ekinci, Ekrem B., “Padişahın Kalbinde Taht Kuran Hürrem Sultan”, www.ekrembugraekinci.com/makale, 19 Ocak 2011, s.1-5., Erişim tarihi, (10.08.2016)
- Emecen, Feridun M., *Osmanlı Klasik Çağında Siyaset*, Timaş Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2009.
- Fethi, M. S., *Hürrem Sultan*, Armada Kitap, Ankara 2016.
- Gökbilgin, M. T., “Hürrem Sultan”, *İslâm Ansiklopedisi* MEB, c.5, 1.kısım, İstanbul 1987, s.593-596.
- Halenko, O., “Roxolana İsminin Kökeni Üzerine”, *Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kültüründe Hürrem Sultan*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s.19-20.
- Hayden, Judy.A., “II. Charles’ın Sarayında Roxolana Trajedisi”, *Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kültüründe Hürrem Sultan*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s. 117-141.
- Kara, Y., *Osmanlı’da Kadın Saltanatı*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010.
- Kula, Onur B., *Batı Edebiyatında Oryantalizm I*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2011.
- Kumrular, Ö., *Haremde Taht Kuranlar: Nurbanu ve Safiye Sultan*, Doğan Kitap, İstanbul 2017.
- Parlayan, A., Sarayda İz Bırakan Güç Sahibi Kadınlar “Harem’de Tek Nikâhlı Hürrem Değildi!”, içinde, *Atlas Tarih*, Sayı:40, Nisan-Mayıs 2016, s.38-49.
- Peirce, Leslie P., *Harem-i Hümayun: Osmanlı İmparatorluğu’nda Hükümranlık ve Kadınlar*, (Çev. Ayşe Berktaş), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 5.basım, İstanbul 2010.
- Sakaoğlu, N., “Hürrem Sultan ve Kanunî Aşkı”, *ntv Tarih*, Sayı:1, Şubat 2009, s.38-40.
- Sancar, A., *Osmanlı Kadını: Efsane ve Gerçek*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2009.
- Sçınski, D., “Roksalina; Bir Prologlu ve Üç Sahneli Tarihsel Opera (1911)”, (Önsöz: Galina Yermolenko), İçinde, *Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kültüründe Hürrem Sultan*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s. 341-356.
- Singer, A., *Osmanlı’da Hayırseverlik: Kudüs’te Bir Haseki Sultan İmareti*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2004.
- Şan, A., “Osmanlı Döneminde İstanbul’da Kadınların Kurduğu Kütüphaneler”, *İstanbul Kadın Kadın İstanbul Proje Kitabı Seçki*, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı Yayınları, İstanbul 2010.
- Şimşirgil, A., *Osmanlı Tarihi Kayı IV, Ufukların Padişahı:Kanunî*, KTB Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2013.
- Şimşirgil, A., *Valide Sultanlar ve Harem Osmanlı’nın Sır Dünyası*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014.
- Şutko, O., *Hürrem Sultan*, (Çev: Hazal Yalın), Kitapyayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2017.
- Tan, M. T., *Hürrem Sultan*, Oğlak Yayıncılık, İstanbul 2001.
- Thys-Şenocak, L., “Bir Osmanlı Padişahı”, (Çev. Emin Dağıstanlı), *ntv Tarih*, Sayı:4, Mayıs 2009, s.44-49.
- Tülbentçi, Feridun F., *Hürrem Sultan*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1978.
- Okuducu, G., *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Türk Kadınının Kısa Tarihi*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2014.
- Öztürk, M., *Tarih Felsefesi*, Akçağ Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2010.
- Uluçay, Ç., *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2011.
- Uluçay, Ç., “Hürrem Sultan’dan Muhteşem Süleyman’a Mektuplar”, *Bilim ve Gelecek*, Aylık bilim, kültür, politika dergisi, Sayı:84 Şubat, İstanbul 2011, s.43.
- Yazıcıoğlu, Özlem Ö., “Türk Edebiyatında Hürrem: Her Daim Ele Avuca Sığmaz Olmuş, Güç ve Arzu Sahibi/ Güç ve Arzunun Simgesi Kadının Yeniden Yazımı”, *Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kültüründe Hürrem Sultan*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s. 211-239.

Yermolenko, G., “Roxolana İsminin Yazımı Üzerine”, *Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kültüründe Hurrem Sultan*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s. 17-18.

Yermolenko, G., “Giriş: Hurrem Sultan”, içinde, *Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kültüründe Hurrem Sultan*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s.21-48.

Yermolenko, G., “Avrupa’da Roxolana”, *Avrupa Edebiyatı, Tarihi ve Kültüründe Hurrem Sultan*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ocak 2013, s.51-95.

Yücel, Y., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Desantralizasyona Dair Genel Gözlemler” *Bellekten*, c. XXXVIII, Sayı:152, Ankara 1974, s. 657-708.

Zahrebelniy, Pavlo A., *Rohatin’den Payitahta Bir Talih Hikâyesi: Hurrem Sultan*, (Çev: Ömer Dermenci), Mavi Ufuklar Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2011.